

พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย

รวบรวมข้อมูลโดย กัญญา ภู่อระกุล
กลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และเอกสารจดหมายเหตุ

ประวัติ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๑๔ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งประสูติแต่เจ้าจอมมารดา ตลับ ณ วันพุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีจอ ฉศก จุลศักราช ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๗

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าจอมมารดาตลับ

ดวงพระชาติ

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เจริญพระชนมายุได้พอสมควร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์สมเด็จพระบรมชนกาธิราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงเข้าศึกษาวิชาภาษาไทยเป็นครั้งแรก ในสำนักพระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในพระบรมมหาราชวัง วิชาที่สอน ได้แก่ หนังสือไทยหัตถลายมือ การสะกดคำ คิดเลข โรงเรียนแห่งนี้ต่อมาเรียกว่า **โรงเรียนหลวง**

เมื่อทรงผ่านการศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยเบื้องต้นแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เข้าศึกษาวิชาภาษาอังกฤษขั้นต้นในสำนักของครู รามสามิ บริเวณประตูพินานไชยศรี ด้านตะวันออก (พระคลังข้างที่ในปัจจุบัน) ต่อมาในปี

เจ้าพระยายมราชและท่านผู้หญิงคลับ

ต่อมาในปี พุทธศักราช ๒๔๒๗ ณ วันศุกร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลนักเรียนซึ่งสอบไล่ได้หนังสือไทยชั้นสูงสุดเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบจำนวน ๔ คน คือ หม่อมเจ้าชัชวลัย หม่อมราชวงศ์จัน หม่อมราชวงศ์ชะอ้อน และหม่อมราชวงศ์สำเร็จ^๑ พระองค์พอพระราชหฤทัยในความเจริญของโรงเรียนนั้นมาก ก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินกลับได้ทรงปรึกษาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ทรงจัดโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบว่า พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าชายที่พระชันษาถึงขนาดเข้าโรงเรียนในขณะนั้นมีอยู่ ๔ พระองค์ คือ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ) พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) พระองค์เจ้าประวิตรวิวัฒน์ม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี) พระองค์เจ้าจिरประวิตรเดช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครชัยศรีสุระเดช) ให้จัดการรับเข้าไปเรียนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบด้วย พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงจัดให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ เรียนรวมกันเป็นพิเศษต่างหากจากนักเรียนอื่น โดยสอนที่ห้องพระโรง เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ และโปรดให้มหาปิ่น (เจ้าพระยายมราช)^๒ เป็นครูผู้สอน ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๘ บาท มหาปิ่นได้รับการชมเชย

^๑ ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านสังคม. หน้า ๒๔๐.

^๒ ประยูร สิริพันธ์. ชุมนางสยาม. หน้า ๓๐๗.

โสกันต์และทรงผนวชเณร

ณ วันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือนยี่ ปีมอก ฉศก จุลศักราช ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๒๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ในคราวเดียวกัน คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณีย์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวิมลโนดม พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิริประวิตรเดช โดยโปรดให้แต่งพระองค์ทรงเครื่องต้นตามขัตติยราชประเพณี

พิธีโสกันต์

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์

ทรงผนวช

ครั้นทำพิธีโสกันต์เสร็จแล้ว ต่อเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๒๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ทรงผนวชเณรพร้อมกันตามความพระประสงค์ของญาติพี่น้องของเจ้าจอมมารดา ก่อนที่จะเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ประเทศทางทวีปยุโรป ในระหว่างที่พระเจ้าลูกยาเธอ

^๓ ชัย เรื่องศิลป์. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

เสด็จทรงศึกษาต่อต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปณิธาน ตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้พระเจ้าลูกยาเธอทุกพระองค์ได้ไปทรงศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ยังทวีปยุโรป หลังจากที่พระองค์เจ้าเพชรทั้ง ๔ ทรงลาผนวชแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้เตรียมการส่งพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์เสด็จไปศึกษาวิชาการ ณ ทวีปยุโรป ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาชัยสุนทร (ม.ร.ว. เทวหนึ่ง ศิริวงศ์) เป็นผู้พาไปส่งยังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ซึ่งเป็นอัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ขณะนั้น และให้ทรงจัดการเรื่องเล่าเรียนต่อไป พระองค์มีพระราชปรารภว่าพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ได้ทรงศึกษาหนังสือไทยในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบมาเพียงปีเดียวน้อยนักเกรงว่าจะลืมภาษาไทย จึงส่งเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ตามไปเป็นครูถวายพระอักษร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น ขุนวิจิตรวรสาส์น พระองค์ทรงกำชับพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ที่จะเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ทวีปยุโรปว่า “ขอบังคับว่าให้เขียนหนังสือถึงพ่อทุกคน อย่างน้อยเดือนละฉบับ เมื่อเวลายังเขียนหนังสืออังกฤษไม่ได้ก็เขียนมาเป็นหนังสือไทย ถ้าเขียนหนังสืออังกฤษหรือภาษาหนึ่งภาษาใดให้เขียนภาษาอื่นนั้นมาฉบับหนึ่ง ให้เขียนคำแปลเป็นหนังสือไทยอีกฉบับหนึ่งติดกันมาอย่าให้ขาด เพราะเหตุที่ลูกยังเป็นเด็กไม่ได้เรียนภาษาไทยแน่นอนมันคง ก็ให้อาศัยไต่ถามครูไทยที่ออกไปอยู่ด้วย หรือค้นดูตามหนังสือภาษาไทยซึ่งได้จัดออกไปให้ด้วย”^๔

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์

^๔ สดภาพ มลิลิตา, บรรณาธิการ. นิติวิทยาสาร ฉบับพิเศษ ๗ สิงหาคม ๒๔๕๖. หน้า ๒๑.

^๕ สดภาพ มลิลิตา, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ในวันอังคาร แรม ๔ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกา ยังเป็น จอศก จุลศักราช ๑๒๔๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระไชยวัฒน์แต่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ไว้บูชาประจำพระองค์ ก่อนเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ทวีปยุโรป โดยเรือพระที่นั่ง ไสภณภักดี พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ในวันนั้นมีพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยได้พากันไปส่งเสด็จกันอย่างคับคั่ง บางรายส่งเสด็จที่ทำเรือใหญ่ บางรายตามเสด็จไปส่งถึงเกาะสีชัง

เมื่อเสด็จไปถึงกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ได้ทรงจัดหาบ้านให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ประทับอยู่ร่วมกันรวมทั้งขุนวิจิตรวรรสาสน์ (เจ้าพระยายมราช) และนายสิบทหารมหาดเล็กซึ่งไปเป็นพี่เลี้ยงถวายการรับใช้

ในระยะแรกที่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ประทับที่กรุงลอนดอน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ได้ทรงจัดหาครูฝรั่งมาถวายพระอักษรภาษาอังกฤษทุกวัน วิชาที่ทรงศึกษาคือ วิชาภาษาละติน ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ส่วนเจ้าพระยายมราช ได้สอนหนังสือไทยถวาย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

ต่อมาในปี พุทธศักราช ๒๔๓๐ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระบรมราชินีนาถแห่งประเทศอังกฤษ จะฉลองรัชกาลครบ ๕๐ ปี จึงทูลเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จร่วมงานด้วย พร้อมพระเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ พระองค์โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเสด็จไปแทนพระองค์ ณ ประเทศอังกฤษและตรัสสั่งให้ไปพิจารณาแบบคณะเสนาบดีในยุโรปว่าเขาเอาอะไรเป็นหลักกำหนดตำแหน่งเสนาบดี เพื่อที่จะทรงกำหนดคณะเสนาบดีที่จะจัดใหม่ให้เป็น ๑๒ กระทรวง^๖ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงทราบบว่าพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ขอเสด็จกลับมาเยี่ยมบ้านเมือง เพราะคิดถึงสมเด็จพระบรมชนกนาถ

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เทศาภิบาล. หน้า ๔.

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์เสด็จกลับมาประทับที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรสทั้ง ๔ พระองค์ เสด็จไปทรงศึกษาที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โดยอยู่ในความรับผิดชอบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หลังจากที่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ เสด็จกลับมาประทับอยู่ในกรุงเทพฯ ได้ประมาณ ๑๐ เดือน ปลายปี พุทธศักราช ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายพลเรือตรี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เสด็จไปราชการที่ทวีปยุโรป โปรดให้นำพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ เสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ โปรดให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ ซึ่งเป็นเลขานุการตามเสด็จไปด้วย การเสด็จกลับยุโรปในครั้งนี้ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ทรงวางแผนการเดินทางให้ผ่านประเทศพม่าและประเทศอินเดียเพื่อประโยชน์ในการได้ทอดพระเนตรบ้านเมืองของชาติต่าง ๆ หลายเมืองก่อน แล้วจึงไปลงเรือเมล์ที่เมืองบอมเบก่อนเสด็จไปทวีปยุโรป

การเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อที่ทวีปยุโรปในครั้งนี้ ไม่มีพี่เลี้ยงเหมือนครั้งก่อน มีแต่เจ้าพระยายมราชและท่านผู้หญิงตลับเท่านั้น เจ้าพระยายมราชต้องไปในฐานะครูผู้สอนภาษาไทยและพระอภิบาล ท่านได้รับพระกรุณาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงกราบบังคมทูลขอให้เจ้าพระยายมราช มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเลขานุการในสถานทูตที่กรุงลอนดอนโดยได้รับเงินเดือนเพิ่มขึ้น

เมื่อประทับอยู่ที่กรุงลอนดอน พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ประทับอยู่โดยลำพัง เจ้าพระยายมราชขอแยกไปอยู่ต่างหาก เพราะได้สมรสกับท่านผู้หญิงตลับแล้ว หากอยู่บ้านเดียวกับพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์เหมือนแต่ก่อนจะเป็นการไม่สมควร เจ้าพระยายมราชได้เอาใจใส่ดูแลเป็นธุระในการส่วนพระองค์หลายเรื่อง เมื่อเวลาพระองค์ใดประชวรก็อยู่ดูแลรักษาพยาบาลจนกว่าจะหาย ท่านผู้หญิงก็ช่วยทำการต่าง ๆ ถวายพระเจ้าลูกยาเธอเสมอ ๆ

^๑ ประยูรย์ สิริพิพันธ์. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนมัธยมที่กรุงลอนดอน ๓ ปี เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงเลือกศึกษาวิชาการฝ่ายพลเรือน ต่างจากพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเลือกศึกษาวิชาทหารบกที่ประเทศเดนมาร์ก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงเลือกศึกษาวิชากฎหมาย ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้แทนพระองค์เสด็จไปเยี่ยมตอบกแกรนด์ยูกาเววิช (พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ ๒) ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นรัชทายาทประเทศรัสเซียได้เสด็จมากรุงเทพฯ เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนำพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ไปทรงเข้าศึกษาที่วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด พระองค์มีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาดเป็นอย่างยิ่ง สามารถสอบผ่านทรง

เข้าศึกษาวิชากฎหมายได้ ด้วยพระชันษาเพียง ๑๗ ปี ซึ่งในครั้งแรกทางวิทยาลัยไครสต์เชิร์ชจะไม่ให้ทรงเข้าศึกษาวิชากฎหมาย แต่พระองค์ได้แจ้งต่อทางวิทยาลัยโดยรับสั่งว่า คนไทยเกิดง่ายตายง่าย วิทยาลัยไครสต์เชิร์ชจึงให้ทรงสอบอีกครั้งหนึ่ง ผลปรากฏว่าพระองค์ทรงสอบผ่าน จึงได้รับอนุมัติให้ทรงเข้าศึกษาวิชากฎหมายได้ และด้วยพระวิริยะ อุตสาหะ ตลอดระยะเวลา ๓ ปีที่ทรงเข้าศึกษาวิชากฎหมายในวิทยาลัยไครสต์เชิร์ช ในที่สุดพระองค์ทรงสอบไล่ได้ตามหลักสูตรชั้นปริญญา B.A. (เกียรตินิยม) ทางด้านกฎหมายของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด นับเป็นพระองค์แรกในบรรดาพระเจ้าลูกยาเธอที่เสด็จไปทรงศึกษาต่อในทวีปยุโรปด้วยกัน ด้วยพระปรีชาสามารถทางด้านสติปัญญาของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงตรัสเรียกพระองค์ว่า “เฉลียวฉลาดรพี” หลังจากพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้เสด็จกลับประเทศไทยเพื่อทรงเข้ารับราชการ

^๔ ประยูร สิริพันธ์. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

วังพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เตรียมจัดสร้างวังพระราชทาน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาวิชาการ ณ ประเทศยุโรป และทรงเข้ารับราชการแล้ว พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้เจ้าของวังทรงเลือกแบบตามพระหฤทัยให้สมพระเกียรติและฐานันดรศักดิ์สำหรับเสด็จย้ายออกไปจากพระราชฐานชั้นในที่เคยประทับเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ออกไปประทับภายนอก พระบรมมหาราชวังตามราชประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาแต่อดีต วังของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นวังที่สร้างใหม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานที่ดินริมถนนสามเสนปากตะวันตก ริมสะพานเทเวศรณฤมิตร ให้เป็นสถานที่สร้างวัง

ในปีพุทธศักราช ๒๔๔๓ ได้มีการขึ้นวังใหม่ของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์)

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

วังพระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โหรกำหนดพระฤกษ์ดังต่อไปนี้

วันที่ ๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) เป็นวันเริ่มมีการที่วังพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นั้น ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานเครื่องโต๊ะลายครามของหลวงมีชัยตั้ง และทรงเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีเครื่องโต๊ะลายครามไปตั้งชัวในการขึ้นวังใหม่ด้วย และเจ้าพนักงานได้ตั้งพระแท่นมณฑลที่ห้องพระโรง และเชิญพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลนี้ ขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นมณฑล และตั้งเครื่องนมัสการพร้อมเสร็จ ในที่บรรทมตั้งพระไชยวัฒน์เล็กที่ได้พระราชทาน

เวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลา
สวนดุสิต เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่วังพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
ทอดพระเนตรกรรมการตัดสิน เครื่องตั้งชั่วคราว เวลา ๑๐ ทุ่มเศษ เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๒ พฤษภาคม เวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับที่วัง
พระเจ้าลูกยาเธอเหมือนวานนี้ แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ และโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้า
ลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงจุดเทียนพระแท่นมณฑล พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน เจริญพระพุทธมนต์บนท้องพระโรง และ
พระสงฆ์ ๕ รูป มีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร เป็นประธาน เจริญพระพุทธ
มนต์ในที่บรรทม พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เสร็จแล้วกลับไป ครั้นถึงเวลา ๗ ทุ่ม ๓๕ นาที กับ
๔ วินาที ได้พระฤกษ์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเครื่องขาว เสด็จสู่พระ
แท่นที่ทรง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานน้ำพระพุทธมนต์ พระบรมวงศานุวงศ์
ฝ่ายหน้าฝ่ายในประทานน้ำพระพุทธมนต์และข้าราชการได้ถวายน้ำพระพุทธมนต์ต่อไป เมื่อ
เสด็จแล้วพระเจ้าลูกยาเธอทรงผลัดเครื่องแต่งพระองค์เสด็จขึ้นที่บรรทมเป็นพระฤกษ์แล้ว เสด็จ
ออกทรงแจกรางวัลตั้งชั่วคราวและรางวัลแก่กรรมการตัดสินเครื่องโต๊ะ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
สวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ถวายชัยมงคลแก่พระเจ้าลูกยาเธอ โดยฉันทานุมติของกรรมการ เวลา ๘ ทุ่ม
เศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

รุ่งขึ้นวันที่ ๓ พฤษภาคม เวลาเช้าพระเจ้าลูกยาเธอได้ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่
พระสงฆ์ ๑๕ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ พระสงฆ์ฉันแล้วถวายอนุโมทนาเป็นเสร็จการ

ปัจจุบันวังพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ถูกรื้อและสร้างเป็นสถานที่
ราชการ อยู่ในพื้นที่บริเวณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร^๕

ครอบครัว

ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๗ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงเข้าพิธีเสก
สมรสกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรพัทธ์ประไพ พระธิดาองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาดุรนรงค์ กรมพระจักรพรรดิพงษ์ ต่อมาประมาณ ๑ ปี ทั้งสองพระองค์ทรง
แยกทางกัน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงรับหม่อมอ่อนมาเป็นชายาและมี
โอรสธิดาด้วยกันรวม ๑๑ องค์ ดังนี้

๑. หม่อมเจ้าหญิงพิมพ์รำไพ หญิงไทยคนแรกที่เข้ารับยศได้
๒. หม่อมเจ้าไชแสงรพี อดีตเลขาธิการรัฐมนตรีคมนาคม
๓. หม่อมเจ้าหญิงสุรีย์ประภา
๔. หม่อมเจ้าวิมวาทิตย์ อดีตอธิบดีกรมสรรพากร

^๕ ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. วังเจ้า. หน้า ๒๔๒-๒๔๓.

๕. หม่อมเจ้าหญิงชวลิตโอภาส

๖. หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง นักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นพระองค์แรกที่ประพันธ์บทนิยายใช้ฉากในต่างประเทศ บทนิยายที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมกันมากคือ “ละครแห่งชีวิต” “ผิวขาว-ผิวเหลือง” “วิมานทลาย” และ “เจ้าไม่มีศาล”

๗. หม่อมเจ้าเพลิงนภดล

๘. หม่อมเจ้าถกลไกวัล

๙. หม่อมเจ้ารวีพรรณไพโรจน์

๑๐. หม่อมเจ้าหญิงดวงทิพย์โชติแจ้งหล้า

๑๑. หม่อมเจ้าหญิงทิตยาทรงกรด

หม่อมอ่อนและครอบครัว

ภายหลังพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงแยกทางกับหม่อมอ่อน และทรงรับหม่อมแดงเป็นหม่อมในพระองค์ มีธิดาด้วยกัน ๑ องค์ คือ หม่อมเจ้าหญิงคันทรสรังษี

ต่อมาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงสมรสกับหม่อมราชวงศ์ สอางค์ ปราโมช มีธิดาด้วยกัน ๑ องค์ คือ หม่อมเจ้าหญิงรำไพสตรีสอางค์^{๑๐}

ประวัติการทรงงาน

ทรงเข้ารับราชการครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เริ่มเข้ารับราชการที่กรมราชเลขาธุการ (ปัจจุบันคือสำนัก

^{๑๐} คณะกรรมการจัดงานสโมสรสันนิบาต รพี ๒๕๔๐ มูลนิธิกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์. รพีพัฒนศักดิ์ ๗ สิงหาคม ๒๕๔๐. หน้า ๔๖-๕๖.

ขุนหลวงพระยาไกรสี
(เปล่ง เภาาระ)

เป็นสภานายกข้าหลวงพิเศษ

ต่อมาในปี ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่า ราชการฝ่ายการศาลยุติธรรมนับเป็นกรณียกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง หากได้จัดราชการบ้านเมืองในทางอื่น ๆ อาทิ การศึกษา การสาธารณสุข ฯลฯ เป็นต้น ให้เจริญขึ้นแล้ว แต่ถ้ราชการฝ่ายการศาลยุติธรรมยังล่าช้าอยู่ บ้านเมืองก็จะอยู่ในฐานะแห่งประเทศที่จำเริญแล้วไม่ได้ จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแก้ไขระเบียบการของศาลยุติธรรมให้ดีขึ้นและเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ ขึ้น^{๑๑} เพื่อตั้งข้าหลวงพิเศษมีอำนาจและหน้าที่ได้สวนดูการบังคับบัญชาคดีความในศาลหัวเมืองทั่วราชอาณาจักรว่าเป็นอย่างไร และให้รับจัดการแก้ไขให้ถูกต้อง พร้อมทำรายงานเพื่อนำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นครั้งเป็นคราวไป กองข้าหลวงพิเศษมีจำนวนคนเพียง ๕ นาย มีข้าหลวงพิเศษประจำการ ๓ นาย ข้าหลวงพิเศษ ๒ นาย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้เป็นเทศาภิบาลประจำมณฑลนั้น ๆ เป็นข้าหลวงพิเศษ ๑ นาย และอีก ๑ นาย โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเลือกผู้รักษาเมืองในมณฑลนั้น ๆ เป็นข้าหลวงพิเศษอีก ๑ นาย ให้มีอำนาจกระทำการทั้งปวงได้เต็มที่เหมือนเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม โดยให้จัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลหัวเมืองทั้งปวงให้ถูกต้องตามที่ได้ตราไว้ในพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔ และให้ออกเยี่ยมเยียนศาลหัวเมือง ตรวจสอบดูถ้อยคำสำนวน รายงานของศาลหัวเมือง สอบสวนความรู้กฎหมาย วิธีปฏิบัติราชการและให้คำชี้แจงแนะนำผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานในศาล

^{๑๑} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๑๕ ภาค ๒. หน้า ๑๔๔-๑๔๘.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์

กองข้าหลวงพิเศษได้ชำระตัดสินความเก่าซึ่งค้างอยู่ในมณฑลกรุงเก่าให้แล้วเสร็จไปมาก แต่ก็ยังมีคดีความเก่าที่ต้องใช้เวลาชำระอีกนาน ซึ่งยังคงค้างอยู่ในศาลหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้การสะสางล้างความเก่าหมดสิ้นไปโดยรวดเร็ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งข้าหลวงพิเศษเพิ่มเติมขึ้นอีกสองนาย คือ ๑. พระยาอรรคราชนารักษ์ ๒. พระยาประชาชัยบริบาล (ผึ่ง ชูโต) ต่อมาได้รับพระราชทานเปลี่ยนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาอาหารบริรักษ์ เป็นกรรมการพิเศษ มีหน้าที่ช่วยกองข้าหลวงพิเศษในการชำระสะสางล้างคดีความซึ่งยังคงค้างอยู่ในศาลหัวเมืองให้หมดสิ้นไป แต่ไม่มีหน้าที่ต้องทำการในส่วนที่จะจัดตั้งศาลยุติธรรมหัวเมือง^{๑๒}

^{๑๒} เสถียร ลายลักษณ์. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๗-๒๗๘.

ศาลมณฑลกรุงเก่าในพระราชวังจันทร์เกษม

ผลงานชิ้นแรกของกองข้าหลวงพิเศษ ซึ่งมีพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นสมานายกกองข้าหลวงพิเศษ คือ การจัดตั้งศาลมณฑลกรุงเก่า สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชนุญาตให้ตั้งศาลมณฑลกรุงเก่าขึ้นที่พระราชวังจันทร์เกษม เมืองกรุงเก่า แลให้ศาลมณฑลกรุงเก่านี้ มีอำนาจเต็มตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองจตุรประการ ประกาศมา ณ วันที่ ๑๐ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)^{๑๓} มณฑลกรุงเก่า มีหัวเมืองรวม ๘ เมือง รวมเข้าอยู่ในมณฑล คือ เมืองกรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองสระบุรี เมืองลพบุรี เมืองพระพุทธบาท เมืองพรหมบุรี เมืองอินทบุรี และเมืองสิงห์บุรี ต่อมาได้มีการจัดตั้งศาลขึ้นอีกหลายศาล อาทิเช่น ศาลมณฑลปราจีนบุรี ศาลมณฑลภูเก็ต^{๑๔}

เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพราะประชวรพระโรคเบียดเบียนเนื่อง ๆ ไม่สามารถที่จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณให้เต็มตามหน้าที่ได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกจากตำแหน่งนี้แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่วันที่ได้ลงประกาศนี้สืบไป^{๑๕}

^{๑๓} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖. หน้า ๖๕-๗๐.

^{๑๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เทศาภิบาล. หน้า ๘๑.

^{๑๕} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ ภาค ๒. หน้า ๒๔๗.

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

ในการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ด้วยมีพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นผู้ทรงมีความรู้สูง ศึกษาทางด้านกฎหมายได้ปริญญาชั้น บี. เอ. ถึงแม้พระชนมายุน้อยแต่ได้ทรงแสดงพระปรีชาสามารถให้เห็นประจักษ์ ในการปฏิบัติหน้าที่สภานายกข้าหลวงพิเศษจัดการตั้งศาลในมณฑลกรุงเก่า ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ ซื่อตรง ทรงบังคับตัดสินคดีที่ค้างด้วยความยุติธรรม รวดเร็วสมดังพระราชประสงค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสภานายกข้าหลวงพิเศษต่อไปอีกด้วย เนื่องจากได้ทรงจัดราชการไว้เป็นรูปขึ้นบ้างแล้ว ยังไม่สมควรที่จะเปลี่ยนแปลงในเวลา^{๑๖}

การตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งศาลสถิตยยุติธรรมขึ้นเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๒๕ โดยรวบรวมศาลที่กระจัดกระจายอยู่ตามกรมตามกระทรวงต่าง ๆ มาไว้ที่แห่งเดียวกัน และให้มีการจัดระเบียบศาลขึ้นใหม่ แยกอำนาจฝ่ายตุลาการให้เป็นอิสระจากอำนาจของฝ่ายบริหาร ปราบกฏตามพระราชปรรากที่ได้จารึกลงในแผ่นหินรูปอักษรในการสร้างศาลสถิตยยุติธรรม ความว่า

^{๑๖} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๑๕ ภาค ๒. หน้า ๒๔๘.

ศาลสถิตย์ยุติธรรม

หิริญ์บัตร

“...ในการทิ้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป่นการที่สำคัญยิ่งใหญเป่นหลักเป่นประธาน การชำระตัดสินความทุกโรงศาลเป่นเครื่องประกอบรักษาให้ ความยุติธรรมเป่นไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญ ยิ่งขึ้นเท่านั้น...ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียม พิจารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลายกระทรวงแลผู้มีอำนาจต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าว เอาเองแทบจะทุกกระทรวง พนักงานสืบสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป่นเครื่องกีด กันให้การยุติธรรมเกิดยากจำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป่นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ ผู้พิพากษาผู้พิจารณามีหน้าที่พนักงานแต่ที่จะทบทวนรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้ เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่เป่นช่องของการที่ไม่เป่นธรรมแลเพิ่มเติมเปิดช่อง โอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเห็นได้ ฯลฯ”^{๑๗}

ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๕ ให้กระทรวงยุติธรรมดูแลและแก้ไขการพิจารณาพิพากษาคดีให้มีความ สะดวก รวดเร็ว มีความยุติธรรม รวมทั้งดูแลงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงยุติธรรม เช่น กรม อัยการ กรมราชทัณฑ์ กรมร่างกฎหมาย

งานสำคัญอีกเรื่องหนึ่งในการปฏิรูปกฎหมายและระบบการศาลไทยคือ การสร้างบุคคล เพื่อให้มีความรู้ทางด้านกฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายสมัยใหม่ในการที่จะพัฒนาให้มีความ เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรกใน ประเทศไทย ในสมัยก่อนผู้มีความรู้ทางด้านกฎหมายมีจำนวนน้อย ผู้ที่ต้องการมีความรู้ต้อง สมัครเข้าไปรับใช้การงานของเสนาบดีหรือผู้ใหญ่ในวงการกฎหมาย เพื่อให้ท่านมีเมตตาช่วยสั่ง สอนให้ที่ละเล็กละน้อยวิชากฎหมายจึงอยู่ในวงแคบ เจ้าพระยาอภัยราชา (มองซิเออร์

^{๑๗} กระทรวงยุติธรรม. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖. หน้า ๓-๔.

เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุถลกกิจ
(โรแลนด์ ยัคมินส์)

ห้างแบคแมนแอนด์โก เดิมเป็นที่ตั้งของ
โรงเรียนกฎหมาย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ครั้งเมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ได้ทรงรับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ทรงดำริว่า การที่จะให้ราชการฝ่ายศาลยุติธรรมเป็นไปด้วยดี มีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีผู้รู้กฎหมายขึ้นกว่าแต่ก่อน การที่จะให้ผู้มีความรู้กฎหมายมากขึ้นกว่าแต่ก่อนทางที่ดีที่สุด คือ การเปิดให้มีการสอนวิชากฎหมายขึ้นเพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ให้โอกาสแก่บุคคลที่สนใจได้มีโอกาสเข้าศึกษา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) เป็นการเปิดให้มีการสอนวิชากฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรก โดยขอยืมสถานที่ของกระทรวงยุติธรรมเป็นสถานที่สอน ในชั้นแรกทรงใช้ห้องเสวยซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นสถานที่สอน ทรงพระอุทิศสละเวลามาประทานสอนวิชากฎหมายให้แก่นักเรียนด้วยพระองค์เองเป็นประจำหลังเสวยพระกระยาหารกลางวัน พระองค์เสด็จไปประทานสอนวิชากฎหมายทุกลักษณะวิชา อาทิเช่น บุคคล ทฤษฎี ผัวเมีย มรดก ฯลฯ ซึ่งต่อมาภายหลังในปี ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ได้มีฉบับรวบรวมพิมพ์เล็กเซอร์ลักษณะต่าง ๆ รวม ๗ ลักษณะ พิมพ์ออกเป็นวิทยาทาน พิมพ์ที่โรงพิมพ์กองลหุโทษ เรียกว่า เล็กเซอร์ราชบุรี พระองค์ได้ทรงชักจูงให้ผู้เลื่อมใสในวิชากฎหมายมากขึ้น ปรากฏว่ามีผู้นิยมเรียนวิชากฎหมายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนห้องไม่เพียงพอต้องนั่งกับพื้น พระองค์ทรงเตรียมการสอนในตอน

๑. นายลออ ไกรฤกษ์ เจ้าพระยามหิธร ได้รับการยกย่องว่าเป็นเนติบัณฑิตคนแรก
๒. นายเทียม บุนนาค (นายไชยขรรค์ หุ้มแพร) ขุนหลวงพระยาไกรสี
๓. นายบุ สุวรรณศร หลวงอรรถสารสิทธิกรรม
๔. นายถึก หลวงนิเทศยุติญาณ
๕. นายทองดี ธรรมศักดิ์ พระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดี
๖. นายจำนงค์ อมาตยกุล พระยาเจริญราชไมตรี
๗. นายสาหร่าย วัชรภักย์ พระยาพิจารณาปฤชามาตย์
๘. นายโป้ คอมนตรี พระยาพิพากษาสัตยาธิปัตย์
๙. ขุนสภาทพ (เกา ภาวมัย) พระยามหาวิจิฉยมณตรี

เนติบัณฑิตรุ่นแรก

ต่อมาก็มีการสอบไล่ประจำปีได้เนติบัณฑิตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนติบัณฑิตเหล่านี้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนกฎหมายช่วยแบ่งเบาภาระของพระองค์ลงมาก

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของวิชากฎหมายมาก จึงทรงมีลายพระหัตถ์ไปถึง เจ้าพระยาสุรียานุวัตร ราชทูตสยามกรุงปารีส ให้จัดซื้อหนังสือกฎหมายภาษาต่างประเทศ เช่น กฎหมายเยอรมัน กฎหมายสวิสเซอร์แลนด์ กฎหมายอิตาลี ส่งมาถวายพระองค์เพื่อทรงศึกษา เนื่องจากตำรากฎหมายในเมืองไทยมีไม่เพียงพอ ปรากฏตามข้อความในจดหมายเหตุ ดังนี้

และให้กระทรวงยุติธรรมคัดเลือกนักเรียนที่มีความรู้วิชากฎหมายและภาษาต่างประเทศดี ๆ
ส่งไปศึกษาวิชากฎหมายต่อยังต่างประเทศ ปรากฏตามข้อความในจดหมายเหตุ ดังนี้

THE SIAMESE LEGATION,
23, ASHBURN PLACE,
LONDON, S. W.

ที่ ๔

วันที่ ๙ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒๖

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาศรีสุทนต์ โภคา อรรถราชทูตสยาม
ณกรุงลอนดอน ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรุษวิเศษฤทธิ เสด็จมาศึกษาวิชากฎหมาย ทราบฝ่าพระบาท
ข้าพระพุทธเจ้าได้เบิกเงินจากกองคลังได้แบงก์มาใช้
จ่ายเป็นค่าเล่าเรียนและใช้สอยของนักเรียนกฎหมาย ๓ นาย
แต่วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ถึงวันที่ ๒๖ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒๖ รวม
เป็นเงิน ๒๐๙ ปอนด์ ๑๓ ชิลลิง ๘ เพนนี (สองร้อยเก้าปอนด์
สิบสามชิลลิงแปดเพนนี) รายเลขขึ้นแจ้งอยู่ในสมุดบัญชีที่บันทึกโดยเสรีจ
รับเงินต่าง ๆ ได้โปรดเกล้าฯ ทราบมาในซองนี้แล้ว
การไปศึกษาวิชา
พระยาศรีสุทนต์ โภคา

ในท้องขอต่อหม่อมไปวัด
สงวนไว้
๑๒๒๖

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๔ ทรงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศยกฐานะโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรม และให้เสนาบดีมีหน้าที่รับผิดชอบและจัดการในโรงเรียนกฎหมาย ปรากฏความในประกาศกระแสพระบรมราชโองการตอนหนึ่งว่า “พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสด็จเข้าทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ กับวางระเบียบ เป็นผู้ที่ได้ตั้งการสอบไล่ วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตขึ้น การศึกษาวิชากฎหมายก็เจริญเป็นลำดับมา โดยมีพระราชประสงค์ที่จะส่งเสริมโรงเรียนกฎหมายให้มีฐานะดียิ่งขึ้น”^{๑๔}

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้การศึกษาวิชา กฎหมายเจริญมากยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภาขึ้น เรียกว่า “สภานิติศึกษา” มีหน้าที่จัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม ทั้ง กิจการอื่นอันเกี่ยวแก่โรงเรียนนี้ด้วย เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗^{๑๕} ต่อมา ภายหลังได้ออนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาขึ้นต่อมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองหรือมีชื่อเรียกในปัจจุบันว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖^{๑๖} ต่อมาในปี พุทธศักราช ๒๔๙๑ เนติบัณฑิตยสภาได้จัดตั้ง สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาขึ้นอีกแห่งหนึ่ง เพื่ออบรมให้นักศึกษา กฎหมายได้มีความชำนาญเพิ่มเติมจากที่ได้ศึกษามาจากมหาวิทยาลัย นอกจากพระเจ้าลูกยา เชอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จะทรงสอนกฎหมายแล้ว พระองค์ยังทรงแต่งตำราคำอธิบาย กฎหมายลักษณะต่าง ๆ มากมาย และทรงรวบรวมกฎหมายตราสามดวงอันเป็นกฎหมายเก่าที่ ใช้อยู่ในเวลานั้น ทรงรวบรวมพระราชบัญญัติบางฉบับ คำพิพากษาฎีกาบางเรื่อง ฯลฯ ตำรา กฎหมายที่พระองค์ทรงนิพนธ์แต่ละเล่มเป็นวรรณกรรมกฎหมายที่ละเอียด ลึกซึ้ง มีมาตรฐานสูง นักกฎหมายยึดถือและใช้เป็นหลักทางด้านกฎหมายอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันหนังสือเหล่านี้เป็น หนังสือที่มีคุณค่าหาดูได้ยาก

จึงนับได้ว่าการศึกษาวิชาทางด้านกฎหมายเป็นปีกแผ่นมาได้จนถึงทุกวันนี้ ก็ด้วยพระ วิริยะ อุทิศของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ที่ทรงมีพระทัยมุ่งมั่นในอันที่จะ นำความเจริญทางด้านวิชากฎหมายมาสู่สยามประเทศโดยแท้จริง

^{๑๔} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๒๔. หน้า ๑๑๓.

^{๑๕} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๓๗. หน้า ๔๘-๕๐.

^{๑๖} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๔๖. หน้า ๗๐๗-๗๒๑.

การปฏิรูปกฎหมายและการศาล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปกครองราชอาณาจักรสยาม ได้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศและเจริญพระราชไมตรีกับนานาประเทศอย่างกว้างขวาง ชาวต่างประเทศได้เข้ามาประกอบธุรกิจการค้าในราชอาณาจักรสยาม สังคมไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยรับเอาอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกเข้ามามากยิ่งขึ้น ขนบธรรมเนียมประเพณีการดำเนินชีวิตแบบเก่าของไทยกลายเป็นเรื่องล้าสมัย กฎหมายที่มีอยู่และมีผลบังคับใช้ก็ไม่อาจใช้บังคับได้ทุกเรื่องอีกต่อไป กลายเป็นกฎหมายเก่าที่ล้าสมัย ไม่ทันการ มีความยุ่งยากซับซ้อน ไม่เที่ยงธรรม นานาประเทศล้วนไม่ยอมรับนับถือกฎหมายไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะชำระสะสางกฎหมายที่ใช้อยู่เดิม ให้มีความทันสมัยทั้งระบบโดยเร่งด่วน เพื่อให้กฎหมายไทยและระบบการศาลไทยเป็นที่ยอมรับ มีความทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ทรงพระราชดำริที่จะปรับปรุงราชการฝ่ายการศาล ยุติธรรม โดย

ศาลต่างประเทศ

๑. จัดให้มีพระราชกำหนดกฎหมายพอแก่ความต้องการของบ้านเมือง จัดให้เป็นหมวดหมู่ สะดวกแก่การพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ยกเลิกกฎหมายเก่าที่ล้าสมัย

๒. จัดการใช้บังคับบทกฎหมายนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยดี สาเหตุเกิดจากชาวต่างประเทศที่เข้ามาประกอบการค้าในราชอาณาจักรสยามมีมากขึ้น คดีที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับคนในบังคับต่างประเทศก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น ประกอบกับระบบศาลแบบเดิมมีผู้ปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต กฎหมายไทยยังไม่มีระเบียบแบบแผนรัดกุม ทำให้สถาบันศาลไม่ได้รับความไว้วางใจในการเป็นหลักประกันความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ ชาวต่างประเทศจึงถือเป็นข้ออ้างไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของศาลไทย ทำให้ไทยเสียเอกราชทางการศาล การปกครองบ้านเมืองเกิดปัญหามีความยุ่งยากมากขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล เพื่อประโยชน์ของราษฎรในแผ่นดิน โดยแก้ไขปรับปรุงกฎหมายขึ้นใหม่ให้มีความยุติธรรม มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของนานาอารยประเทศ และยินยอมแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับราชอาณาจักรสยาม

เป็นประธานกรรมการร่างกฎหมาย

กฎหมายตราสามดวง

ในปี ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่า พระราชกำหนดกฎหมายสำหรับราชอาณาจักรสยามที่ใช้เป็นหลักกฎหมายสำหรับพิพากษาคดีต่าง ๆ มาแต่โบราณ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ควรได้รับการชำระปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย กฎหมายที่ใช้อยู่เดิมมีความซับซ้อน เกิดความยากลำบากในการพิพากษาคดี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมลูกขุน ณ ศาลา พร้อมลูกขุน ณ ศาลหลวง ตรวจชำระพระราชกำหนดกฎหมาย และให้ยกเลิกกฎหมายที่ล้าสมัยไม่ควรใช้ออกเสีย ให้มีใช้อยู่แต่ที่ยังใช้ได้ ให้จัดระเบียบกฎหมายเข้าเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ได้ศึกษากฎหมายได้ง่ายขึ้น และเป็นความสะดวกในการพิจารณาคดี การตรวจชำระพระราชกำหนดกฎหมายนี้ ได้กระทำครั้งหลังสุดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เมื่อประมาณ ๑๐๓ ปี ล่วงมาแล้ว พระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ จึงล้าสมัย สมควรที่จะต้องมีการตรวจชำระพระราชกำหนดกฎหมายขึ้นใหม่ และอีกประการหนึ่งคือ กรุงสยามได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศและหนังสือสัญญาเหล่านั้นได้ทำตามแบบหนังสือสัญญาที่ฝรั่งได้ทำกับประเทศทางตะวันออก เช่น ประเทศ จีน ญี่ปุ่น มีข้อความอย่างเดียวกัน คือ ยอมให้กงสุลมีอำนาจตั้งศาลพิจารณาและพิพากษาคดีตามกฎหมายของเขา เมื่อคนในบังคับของชาตินั้น ๆ

๑. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เป็นประธาน
๒. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
๓. พระยาประจักษ์จกรจักร (แช่ม) อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง
๔. เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ (มองซิเออร์ โรแลง ยัคมินส์) ชาวเบลเยียม ที่
พิจาราราชการ
๕. มองซิเออร์ ริชาร์ด ยัคส์ เกอกแปตริก เนติบัณฑิตเบลเยียม ที่ปรึกษากฎหมาย
๖. พระยามหิทธิรมนุปรณีโกศลคุณ (หมอโตกิจ มาซา) เนติบัณฑิตญี่ปุ่น ผู้ช่วยของที่
พิจาราราชการ

พระยามหิทธิรมานุปรกรณ์โกศลคุณ

นายปีแอร์ โอร์ต

มิสเตอร์ วิลเลียม แอลเฟรด คุณะติลเก

คณะกรรมการชุดนี้ได้พร้อมกันตรวจพระราชกำหนดกฎหมายบทพระอัยการเก่าใหม่ และปรึกษาลักษณะการที่จะชำระและจัดระเบียบกฎหมาย ต่อมาภายหลังมองซิเออร์ ริชาร์ด ยัคส์ เกอกแปตริก ถึงแก่กรรม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มองซิเออร์ คอร์ดเนย์ ชเลสเซอร์ เนติบัณฑิตเบลเยียมได้รับตำแหน่งแทน คณะกรรมการชุดนี้ได้ช่วยกันรวบรวมพระราชกำหนด บทพระอัยการอันควรคงจะใช้ต่อไปเรียบเรียงเป็นร่างขึ้นไว้ แต่ยังไม่ทันได้ตรวจชำระ^{๒๑} ต่อมา ภายหลังในปี ร.ศ. ๑๒๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรรมการขึ้นเพื่อรับร่างกฎหมายที่กรรมการชุดก่อนได้ทำไว้มาตรวจชำระแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง

เป็นกรรมการตรวจตัดสินความฎีกา

ในปี ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นกรรมการตรวจตัดสินความฎีกา

กรรมการตรวจตัดสินความฎีกา มีดังนี้

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
๒. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิทธิรัชสังกาศ
๓. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์
๔. พระยาอนุกิตติขานไชย
๕. มิสเตอร์ อาร์. เอ. เกิกแปตริก

กรรมการชุดนี้มีชื่อเรียกว่า ศาลกรรมการฎีกา มีหน้าที่ตรวจตัดสินความฎีกา และตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ฎีกาซึ่งทูลเกล้าฯ ถวายภายหลัง วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗ นั้นให้

^{๒๑} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๒. หน้า ๒-๘.

^{๒๒} เสถียร ดาษลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖ ภาค ๒. หน้า ๓๗๔.

๑๕๓

ที่ ๑/๓๕

กระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๕ เมษายน รักษาราชการพลฤกษ์ ๑๒๐

ขอเสนอร่างของฎีกาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานนำบางฎีกาซึ่งในศาลฎีกาชั้นต้นทุกเกล้า

ถวาย

ความในปี ๑๙๙ มีถึง ๕๑๓ เรื่อง ในปี ๑๙๘ มีแต่เพียง ๓๙๓ คือ
มากขึ้น ๑๒๐ เรื่อง และต่อไปคงค่อยมากขึ้นทุกที เพราะเหตุว่าเมื่อได้จัด
ศาลในหัวเมือง ให้พิจารณาแล้วดำเนินการตามวิธีพิจารณาใหม่แล้ว อุทธรณ์
และฎีกาเป็นการง่ายเข้า ยิ่งจำศาลมากออกไป ฎีกาก็ต้องมากขึ้นไปเหมือน
กัน ในเวลานี้ยังไม่เป็นยุติว่าจำนวนฎีกาควรเป็นเท่าไรในยี่สิบหนึ่ง

ปีนี้ ๑๙๙ นี้ได้มีพระบรมราชโองการ โปรดให้ศาลฎีกาทัดสินความ
เป็นเอกขาดได้ เว้นไว้แต่ที่เห็นว่า เป็นนิรโทษ ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระ
กรุณา ความที่เป็นนิรโทษ ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอเรียนพระราช
ปฏิบัติมีอยู่ ๗ เรื่อง ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยลงมาแล้ว ๓ เรื่อง
คงเหลืออยู่ ๔ เรื่อง แต่เรื่องหนึ่งนั้นเป็นความร่วมมือส่วนร่วมกับอีกเรื่องหนึ่ง
คงเป็น ๓ ที่ยังคงค้างอยู่

ในส่วนของเวลาที่ไปความกัน ถ้ามีทั้งท้วงติงแก่แรกจนถึงวันศาล
ฎีกาทัดสินนั้น เขาเป็นถนัดเคยดูขี้ขาด แล้วท้วงติงความที่ข้องสืบต้องถาม
แก้ถ่วงถ่วงกันแล้วกินเวลาประมาณ ๔ เดือนจนถึงยี่สิบหนึ่ง แต่ที่กล่าวนี้ว่าเพราะ
ความที่ชำระไม่ต่ำกว่า ๓ ศาล ถึงจนถึงถวายฎีกา ในศาลฎีกานี้ก็ถึงแก่ยี่สิบ

ที่ได้รับจำนวนธนบัตรที่หากษาขึ้นเงินเวลาระหว่าง ๓ เดือนจนถึง ๖ เดือน

ที่ความถี่เวลาครั้งนี้ ถ้าเทียบกับที่เคยเป่ามาดูเทียบกับประเทศ
อื่นแล้ว ก็เป็นที่พอใจได้

เงินค่าธรรมเนียมส่วนศาลฎีกาตามที่มีเสตมปีปิดปรากฏในปี ๑๙๙๙
ว่าเก็บได้ ๒๕๐๐๙ บาท ๘๘ อัฐ แต่ที่จริงมากกว่านี้ เพราะบางเมืองยัง
ไม่มีเสตมปีใช้จึงไม่ปรากฏในบางคู่มือที่ศาลฎีกา คงตกลงเป็นว่าค่าธรรมเนียม
ศาลฎีกาคู่มีพระราชทรัพย์ที่ได้พระราชทานเป็นเงินเดือนแก่ผู้พิพากษาศาลฎีกา
นอกจากที่ได้มีค่าที่ แลได้รับพระราชทานเงินเดือน ในตำแหน่งอื่น

กรรมการฎีกาที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงจากปีกลาย แลนั่งประชุมตาม
ธรรมเนียมคาพิทปะละ ๒ วันเหมือนอย่างตามเดิม ถ้าในปี ๑๒๐ ถ้ามีความมาก
ขึ้นอีกแล้ว เกรงว่าจะต้องนั่งให้บ่อยเข้า

ควรมีตัวแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอพระ าวรท

Handwritten signatures and text in Thai script, including names like 'จ. พ. พ. พ. พ. พ.' and 'พ. อ. พ. พ. พ. พ.'

ความรู้ที่นั่น ทำอยู่แปดสองอย่าง
 อย่างหนึ่งอ่านว่าหม่อมศาลอตแล้ว
 ปกติชกกลางอย่างไร จึงแต่งคำ
 ทัตสัน อีกอย่างหนึ่งซึ่งระเว
 ให้คะฉั้ว กวมทว,เอาเรื่อง
 ไปตรวจแล้วคิดมาเสนอ ว่าที่
 ทัตสัน คือสำนวนความดีของมี
 เทวประมแปนเรื่องคล้าย๗หนังสือ
 สือราชเทว ประสทข้อความใหม่
 เรื่องนั้นรวมอยู่หมด ทั้งหมาย
 เรียกหรือหมอยังคือ๗

แลก็มีคำแต่งทนายเป็นต้นแล
 อ้อ๗ ผู้ที่ตรวจสำนวนต้องเลือก
 คัดเอาแต่ข้อใดความ คือ คำท
 ให้ทนาย ทนาย แลก็คัดสำ
 คัดเดิม(ที่)ออกของเดิม ที่คัดนั้น
 อย่างคัดความรับสั่งจึงมีทนาย
 ทนายทรงคัดสำ หรือคัดกร
 ทนายแลส่งให้ลูกขุนลงทนาย
 แลวางบทข้อไว้เมื่อได้คัดความ
 คัดมีแล้ว จึงนำมาเสนอ ของใคร
 คัดผู้มีต้องนำเสนอ ผู้ที่คัดท

ดังนี้ มีผู้ทูลอยู่คือ ท้าวพระยาทุกอง
 แลกรมหมื่นมหษยบุรี หม่อมมาเฝ้า
 กรมหลวงพิชิตนรินทร์ทรงคิดข้าง
 นอกเรื่องหนึ่ง เพศไม่ใคร่จะ
 เสด็จ พระยาศรีสุริยราชกุมาร
 คัดไม่เขมร ทำให้เห็นใจความผิด
 จึงไม่รีบไปตรองคิด เมื่อหน้าเสมือ
 ขอความที่คักมานี้ ล้อมท้าวพระ
 ยาทุกองเจ้าหน้าเสมือ กรมหมื่นมหษ
 ยบุรีก็ทรงพลัดสำนวนสอภัย ๖๙
 เสด็จเขมตรีกล้ามก็แปล ความ

ผู้อ่านเสนอให้หมอมมาเช่าห้อง
 แวดสดใหม่สมัยกของเขาย่หมอกษ
 อังกฤษ บังที่กรมหมื่นมภชบุรีทวง
 แปลข้าง เรื่องที่กรมหมื่นมภชบุรี
 ตรวจแฉฉำเสนอ ก็ประทมนล่ำ
 หมอมมาให้ที่พระพุทศเจวเพื่อจรวัด
 ตรวจล่อข ล่ำมก็แปลให้หมอม
 มาเช่าห้อง ส่วนที่หมอมมาเช่าถัก
 เสนอนั้น คือเขาให้ล่ำมแปลล่ำ
 หมอมนั้น เขยหมอกษอังกฤษ เขา
 ตรวจแล้ว เขนถักแปลที่เขย

ชักกฤษณ์นั้นมาเสมอเป็นคำอังกฤษ
 ด่ามแปลให้ทัพร: พทอที่พึ่ง
 กรมหมื่นนภขุบริแปลบัง ทัพร:
 พทอเจ้าหรือกรมหมื่นนภขุบริ
 เปนผู้ตรวจลำนวนสลับ ที่กรรม
 การทั้งหลาย คัดความมาเสมอ
 ดั่งมี ตรวจสำนวนดูความดี
 ถูกต้องกัน ไม่ผิดพลาด ผู้ที่
 ตรวจคิดมา ได้คิดมาโดยผิดข้อ
 ความอย่างไร เจมแต่พร: บลัน
 มาชกันั้น เปนคนไม่ใครจะเท็จ

ทศที่ตรววจข้อความกันซึ่งกมลขันธ์
 คมทลพระกรรณมาดงมี แก่คือ
 เรื่องคำพยานิจากย์แลจำเลยต่าง
 คมส้มอ้างทั้งสองฝ่าย หรือเขม
 ความที่จับปมโดยเหตุอย่างอื่น
 คืออย่างความที่เขมข้อจุมยยาก
 ที่ต้องอ่านต้นคำพยานในสำนวน
 นั้น ตรววจสอบพ้องกันไปจนหมด
 คำพยาน ล้วนมีศธธอริแปลกซึ่ง
 มาใหม่หมั้น เขาพึงยกขาทกยได้ชัด
 งาม แลเขาได้เขมผู้ตลสำนวน

สอ๑ปในเวลาที่อ๑ร๑มเส๑นอ๑หม๑มหม๑ม
ก๑ม

การที่๑ด๑ร๑งสำ๑น๑ว๑ร๑ค๑ว๑ม๑ง๑ก
ทำ๑ก๑ม๑ด๑งมี ทำ๑พระ๑พ๑ก๑ด๑ร๑๑ด
ด๑ว๑บ๑เด๑ว๑ว ได้๑กระ๑ทำ๑เด๑ย๑ด๑ว๑ม
หม๑ม๑ด๑งทำ๑พระ๑พ๑ก๑ด๑ร๑๑ด๑ว๑บ
๑ว๑การ๑ก๑ล๑ง๑ก๑ว๑ม๑ด๑ก๑ม๑ง
ค๑ว๑ม๑ค๑ว๑ล๑ด๑แล้ว๑แต่๑จะ
ท๑ง๑พระ๑ก๑ว๑ด๑ด๑เข๑ว๑ด๑เด๑ว๑ว๑ด๑ว๑
ทำ๑น๑พ๑พ๑ว๑๑๑๑ ๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑

เป็นกรรมการตรวจตำแหน่งพนักงานในรัฐบาล

เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสเห็นสมควรที่จะตั้งกรรมการสอบสวนอัตรากำลังความสามารถต่อหน้าที่และผลประโยชน์ที่ข้าราชการทั้งหลายได้รับพระราชทานอยู่รวมทั้งระเบียบตำแหน่งพนักงานในรัฐบาลทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัตติวงศ์
 ๒. หม่อมเจ้าอลังการ
 ๓. มิสเตอร์เวตคาร์ แนค อธิบดีกรมสารบาณูซี กรมตรวจกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
- ทั้งสามนี้เป็นกรรมการประจำการ
๔. เสนาบดีเจ้ากระทรวง
 ๕. ปลัดทูลฉลอง ฤาอธิบดี ฤาเจ้ากรมซึ่งเป็นหัวหน้ากรมสองตำแหน่งนี้ให้อยู่ใน
- กรรมการ ในเวลาที่จะได้ไต่สวนการในกระทรวงแลในกรมใดนั้นเป็นการชั่วคราว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมมอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ เป็นเลขานุการแห่งกรรมการนั้น

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ในขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงเป็นกรรมการด้วยพระองค์ ๑ ในฐานะเสนาบดีเจ้ากระทรวง ให้กรรมการชุดนี้เร่งจัดการสอบสวนโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ ให้เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๗ เป็นต้นไป^{๒๓}

กรรมการชุดนี้มีอำนาจที่จะทำการสอบสวนให้ได้เหตุผลที่แท้จริง และให้ข้าราชการทุกกระทรวง ทบวง ให้ความร่วมมือสนับสนุนต่อกรรมการในทุกเรื่องที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง กรรมการสามารถไปเยี่ยมเยียนสถานที่ทำงานใด ๆ ก็ได้โดยขออนุญาตต่ออธิบดีก่อนหรือไม่ขออนุญาตก่อนก็ได้ กรรมการสามารถสอบสวนความรู้ของเสมียน เจ้าพนักงานว่าเป็นผู้มีวิชาความรู้เพียงพอแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่หรือไม่ก็ได้ กรรมการต้องรู้ว่าพนักงานทำงานมากน้อยเพียงใด

^{๒๓} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๑๖ ภาค ๒. หน้า ๔๖๘-๔๗๐.

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้ทรงกราบบังคมทูลถวายความเห็นเรื่องเงินเดือนผู้พิพากษาว่า ทรงเห็นควรให้เงินเดือนผู้พิพากษาอย่างต่ำที่สุด ๓ ชั่ง (๒๔๐ บาท) และทรงถวายความเห็นอย่างตรงไปตรงมาที่สุดว่า ถ้าไม่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เช่นนั้น หากผู้พิพากษากินสินบนแล้วก็จะไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ เพราะตำแหน่งผู้พิพากษาเป็นตำแหน่งที่ต้องการบุคคลที่มีเกียรติ แต่การที่จะได้คนมีเกียรติได้นั้นก็ต้องเลี้ยงเขาให้อิ่มหน้าพอสมควร ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอมพระราชทานตามที่ทรงทูลขอไป^{๒๔}

ทรงร่วมจัดราชการฝ่ายการราชทัณฑ์

ในสมัยโบราณกรมราชทัณฑ์หรือเรือนจำได้แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ เรือนจำในกรุงเทพฯ และเรือนจำในหัวเมืองชั้นนอก เรือนจำในกรุงเทพฯ เรียกชื่อเป็น ๒ อย่าง คือ คุกและตาราง คุกเป็นที่คุมขังผู้ต้องขังที่มีโทษตั้งแต่ ๖ เดือนขึ้นไป สังกัดอยู่ในกระทรวงนครบาล ส่วนตารางเป็นที่คุมขังผู้ต้องขังที่มีโทษจำคุกตั้งแต่ ๖ เดือนลงมา สังกัดอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ เรือนจำในหัวเมืองชั้นนอกอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ว่าราชการเมือง หัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงมหาดไทย หัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงกลาโหม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างคุกและตารางขึ้นใหม่เรียกว่า กองมหันตโทษและกองลหุโทษ อยู่ในกรมนักโทษ สังกัดกระทรวงนครบาล

คุกใหม่ กองมหันตโทษและกองลหุโทษ

^{๒๔} สถาพร มลิลลา, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า มีพระราชประสงค์จะใคร่ให้การไต่สวนคดีที่มีโทษหลวง (คือคดีอาญา) และการทำโทษคนผู้ล่วงพระราชอาญามีความผิดตามคำพิพากษานั้น มารวมอยู่ในหน้าที่ฝ่ายตุลาการและให้อยู่ในบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพื่อว่าการพิจารณาพิพากษาความอาญาแผ่นดินจะได้รวดเร็วดียิ่งขึ้นกว่ากาลก่อน จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ราชการซึ่งเกี่ยวข้องกันอยู่ในระหว่างกระทรวงนครบาลแลกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๖ ขึ้น ดังนี้

มาตรา ๑ ภายในสามเดือนนับแต่วันที่ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ให้เสนาบดีกระทรวงนครบาลและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมช่วยกันจัดการตามพระบรมราชานุญาต ส่งคดีทั้งปวงที่กองไต่สวนโทษหลวงยังค้างอยู่กับคนซึ่งต้องจับกุมมาในชั้นไต่สวน ถ้อยคำสำนวนที่เกี่ยวกับคดีหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นของกองไต่สวนโทษหลวงนำมามอบให้แก่กรมอัยการ ซึ่งทำการในบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อครบกำหนดสามเดือนให้ยกเลิกกองไต่สวนโทษหลวงให้เสนาบดีกระทรวงนครบาลและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกำหนดหน้าที่ในกรมอัยการและกรมกองตระเวรให้เรียบร้อย

มาตรา ๔ กองมหันตโทษและกองลหุโทษในกรุงเทพฯ ทั้งสองนี้ให้ยกมาขึ้นในกระทรวงยุติธรรมต่อไป ซึ่งในขณะนั้นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ทรงร่วมจัดราชการฝ่ายการราชทัณฑ์ให้เป็นไปตามหลักวิชาเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเรือนจำ ทรงวางข้อบังคับเรือนจำกองมหันตโทษและให้ผู้พิพากษามีอำนาจตรวจเรือนจำในกองมหันตโทษและกองลหุโทษ^{๒๔}

เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม

ตามโบราณราชประเพณีของไทยนั้น เมื่อพระองค์เจ้าพระองค์ใดเข้ารับราชการ บำเพ็ญคุณความดีเป็นประโยชน์แก่ราชการบ้านเมืองตามสมควรก็มักจะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม ทรงยกย่องพระเกียรติคุณความชอบความดี อันเป็นเหตุให้เจ้านายพระองค์นั้น ๆ ได้พระราชทานยศบรรดาศักดิ์ และเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) สมเด็จพระปิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีประกาศพระบรมราชโองการฯ ดังนี้

^{๒๔} กระทรวงยุติธรรม. หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี กระทรวงยุติธรรม. หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

อนึ่งทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาทหาร ณ กรุงอังกฤษแต่ยังทรงพระเยาว์ ภายหลังได้เข้าวิทยาลัยไครสต์เชิช ศึกษาในทางกฎหมายได้เป็นชั้น บี เอ ตามวิธีประโยคในการศึกษาอังกฤษ ครั้นสำเร็จราชการศึกษาแล้วเสด็จกลับมารับราชการอยู่ในออฟฟิศราชเลขาธิการ ภายหลังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษไปจัดการตั้งศาลในมณฑลกรุงเก่า ได้ทรงทำการในหน้าที่นั้นโดยความอุสาห ซื่อตรง ทรงบังคับตัดสินคดีทั้งปวงด้วยพระองค์เอง เป็นยุติธรรมและรวดเร็วปรากฏพระปรีชาสามารถ เป็นที่นิยมยินดีทั่วไปในหมู่ประชาชนมณฑลนั้น ท่านเสนาบดีที่ปฤชาราชการจึงได้พร้อมกันกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ถึงพระชนมายุจะยังน้อยก็เห็นว่าสมควรที่จะได้รับราชการในตำแหน่งใหญ่ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ การในกระทรวงยุติธรรมซึ่งตั้งขึ้นไว้ยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยดีมีถ้อยความคั่งค้างการดำเนินไปไม่ทันกาลสมัย และยังไม่ได้จัดการออกไปหัวเมืองได้ตั้งพระราชประสงค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับตำแหน่งที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ทรงเริ่มจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในกระทรวงยุติธรรมกรุงเทพฯ และได้ตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นทรงแนะนำสั่งสอนด้วยพระองค์เอง ได้ผู้ซึ่งมีความสามารถพอสมควรแก่ที่จะเป็นผู้พิพากษาได้ขึ้นหลายคน ได้จัดการขยายออกไปตั้งศาลตามหัวเมือง ทั้งศาลข้าหลวงพิเศษ ศาลมณฑลและศาลเมืองตามลำดับที่จะขยายออกไปได้ ในระหว่าง ๒ ปีก็ได้ตั้งศาลพิจารณาความตามพระราชบัญญัติ กระบวนพิจารณาความแพ่ง และความอาญาซึ่งตั้งขึ้นใหม่ได้ทั่วทุกมณฑลมีผลปรากฏ คือราษฎรได้รับความยุติธรรมตลอดรวดเร็วไม่คั่งค้างอย่างแต่ก่อน ถึงว่าการที่จะจัดให้เต็มบริบูรณ์ตามความมุ่งหมายยังไม่สำเร็จตลอดไปได้ ในเวลาอันน้อยดังนี้ โดยเหตุที่มีความขัดข้องบางอย่าง มีหาคนสมควรแก่หน้าที่ไม่ได้ ก็ได้ทรงพระอุสาหจัดการศึกษากฎหมาย และเลือกหาผู้มีความสามารถที่พอจะทำการในหน้าที่ได้ ให้รับราชการไป และแก้ไขจัดการเพิ่มเติมไปโดยลำดับ นับว่าเป็นที่หวังใจได้ว่า การศาลยุติธรรมคงจะได้ตั้งมั่นคงแพร่หลายไปทั่วพระราชอาณาเขตโดยไม่นานเวลา การซึ่งได้ทรงจัดการมาได้ถึงเพียงเท่านี้ นับว่าเป็นความดีความชอบในราชการเป็นอันมาก บัดนี้ก็ทรง

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พัฒนามงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบุรณ์ อุดลยเกียรติยศ เดชานุภาพทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม	เป็นหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์	ถือศักดินา ๖๐๐
ให้ทรงตั้งปลัดกรม	เป็นหมื่นวิจิตรสมุทรสงคราม	ถือศักดินา ๔๐๐
ให้ทรงตั้งสมุห้บาญชี	เป็นหมื่นไพฑารามประชุมพล	ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้เลื่อนตำแหน่งคงตำแหน่งยศทั้ง ๑๒ นี้ ทำราชการในหลวงและในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห้บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ^{๒๖}

ตั้งกองพิมพ์ลายมือ

ใน ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงดำริจัดตั้งกองพิมพ์ลายมือขึ้นที่กองลหุโทษ เนื่องจากศาลและพนักงานอัยการไม่ทราบว่าคุณคณใดเคยต้องโทษมาแล้วหรือไม่ มีจำนวนกี่ครั้ง เพราะไม่มีหลักฐานยืนยันให้เชื่อถือได้แน่นอนว่า คนร้ายคนนี้เคยต้องโทษมาก่อนแล้ว จะยึดเอาชื่อก็ไม่ได้เพราะผู้ต้องหา มีสมญานามหลายชื่อ เปลี่ยนอยู่เสมอ ๆ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงได้ทรงริเริ่มจัดการพิมพ์ลายมือขึ้นใช้ในเมืองไทย นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการตรวจสอบประวัติคนร้าย หากลายพิมพ์นิ้วมือตรงกันก็สามารถใช้เป็นหลักฐานยืนยันในศาลได้ จึงทรงโปรดให้พระสุรทัณฑ์พิทักษ์ เจ้ากรมกองลหุโทษจัดเสียมย่นพนักงานมา ๑๐ คน ให้พิมพ์ลายมือของตนเองนำไปถวาย ทรงตรวจดูแล้วรับสั่งว่า เรียบร้อยดีใช้ได้ และได้ประทานสอนวิธีตรวจเส้นลายมือ วิธีเก็บพิมพ์ลายมือ ทรงจัดสร้างตู้ชนิด ๑๐๒๔ ช่อง ขึ้น ๑ ตู้ กั้นเป็นช่อง ๆ ช่องหนึ่งประมาณ ๔ นิ้ว ให้พิมพ์ลายมือนักโทษที่จะพ้นโทษเก็บเข้าช่องตู้ทุกคน โดยพับกระดาษพิมพ์ลายมือเป็น ๔ ส่วน แล้วเขียนชื่อและเลขหมายลายมือลงในหน้ากระดาษนั้น โดยใช้เลขและเครื่องหมายเป็นอักษรไทย

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสภา. เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย ฉบับมีพระรูป. หน้า ๒๗๕-๒๗๖.

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

โรงพักกรมตำรวจพระนครบาล

ในปี พุทธศักราช ๒๔๔๔ กระทรวงยุติธรรมกับกระทรวงนครบาลได้ทำความตกลงให้โรงพักกรมตำรวจพระนครบาลพิมพ์ลายมือผู้ต้องหาคดีอาญาเฉพาะคดีอุกฉกรรจ์ส่งมาให้กองพิมพ์ลายมือตรวจสอบก่อนและกรมตำรวจได้ถือปฏิบัติตลอดมา ภายหลังได้ตั้งงบประมาณขึ้นใหม่ ให้พระชานินเนติสาร เป็นเจ้าหน้าที่รับเงินเดือน ๖๐ บาท และพนักงานอีก ๒ คน รับเงินเดือนคนละ ๔๐ บาท ทำหน้าที่ตรวจและเก็บลายมือ เมื่อกรมตำรวจพระนครบาลหรือศาลส่งตัวผู้ต้องหาเข้ามาขังยังที่ลหุโทษ ก็ต้องพิมพ์ลายมือตรวจสอบทุกคน ถ้าพบว่าเคยต้องโทษมาแล้ว ต้องแจ้งให้ศาลและอัยการทราบ

ในปี พุทธศักราช ๒๔๔๕ กระทรวงมหาดไทยได้ตกลงกับกระทรวงยุติธรรม ขอให้กระทรวงยุติธรรมส่งเจ้าพนักงานกองพิมพ์ลายมือไปแนะนำวิธีพิมพ์ลายมือตามจังหวัดต่าง ๆ เพื่อพิมพ์ลายมือผู้ต้องหาคดีอาญาส่งมาให้กองพิมพ์ลายมือตรวจสอบและเก็บ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๕ จนครบทุกจังหวัด กระทรวงนครบาลได้ตกลงกับกระทรวงยุติธรรมขอให้ส่งเจ้าพนักงานกองพิมพ์ลายมือไปแนะนำพระชำมรงค์ (ผู้คุมนักโทษ) ทุกจังหวัดด้วยเหมือนกัน และได้จัดการแยกพิมพ์มือออกเป็น ๒ ประเภท คือ ตู้เก็บลายพิมพ์นิ้วมือชนิดมัดหวาย และตู้เก็บลายพิมพ์นิ้วมือชนิดกันหอย การตรวจสอบลายพิมพ์นิ้วมือพบผู้เคยต้องโทษมากขึ้น กระทรวงยุติธรรมจึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชนุญาต สักข้อมือนักโทษที่ต้องโทษตั้งแต่ ๓ ครั้งขึ้นไป เรียกว่า ไพร์หลวงและทำต่อมาถึงพุทธศักราช ๒๔๕๐ จึงเลิกสักข้อมือไพร์หลวง

ต่อมาปี พุทธศักราช ๒๔๔๖ กรมตำรวจพระนครบาลได้ส่งพิมพ์ลายมือคนขออนุญาตเข้ารับราชการเป็นตำรวจ คนขออนุญาตขับรถ กรมศุลกากรส่งพิมพ์ลายมือคนขออนุญาตเข้ารับราชการในกรมศุลกากรมาให้ตรวจด้วย การตรวจสอบพิมพ์ลายมือได้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ

ภายหลังในปี พุทธศักราช ๒๔๔๗ ศาลกงสุลอังกฤษได้ส่งพิมพ์ลายมือผู้ต้องหาคดีอาญาของศาลกงสุลอังกฤษมาให้ตรวจสอบ ศาลพระราชอาณาเขตส่งพิมพ์ลายมือคนประกัน

ในปี พุทธศักราช ๒๔๔๙ กระทรวงยุติธรรมได้ส่งมิสเตอร์แอกเตล ให้มาตรวจการและแนะนำการพิมพ์ลายมือ ผลปรากฏว่าทำได้ถูกต้องวิธีเหมือนกับประเทศอังกฤษทุกประการ ส่วนการเก็บพิมพ์ลายมือที่ใช้วิธีพับกระดาษอาจทำให้ใบพิมพ์ขาดเสียหายได้ ควรใส่แฟ้มจัดเก็บใบพิมพ์และนำเข้าช่องตู้จะดีกว่า

ต่อมาในปี พุทธศักราช ๒๔๕๑ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เสด็จมาประทานสอนวิธีการเปลี่ยนแปลงการเก็บลายพิมพ์นิ้วมือและวิธีทำเครื่องหมายลายมือ ทรงเห็นว่าแต่เดิมที่ใช้อักษรไทยนั้น มีอักษรซ้ำกันทำให้เกิดความสงสัย จึงเปลี่ยนเครื่องหมายเป็นเลขและอักษรภาษาอังกฤษ ทรงสร้างตู้ชนิด ๙ ช่อง หลายตู้สำหรับเก็บลายพิมพ์นิ้วมือที่ได้แยกตู้ออกมา การเก็บรักษาลายพิมพ์นิ้วมือจะไม่ให้พับใบพิมพ์ ให้เก็บใส่แฟ้มและให้ทำลายใบพิมพ์ที่มีอายุเกิน ๕ ปีขึ้นไปให้เอาออกจากตู้ ต่อมาภายหลังได้จัดทำลายพิมพ์นิ้วมือนักโทษที่ต้องโทษเกินกว่า ๕ ปี เหตุเพราะภายหลังได้มีพระราชบัญญัติตัดสินคนจรจัดขึ้น หากมีการทำลายลายพิมพ์นิ้วมือก็จะเป็นการขัดขวางการฟ้องร้องขอให้ศาลลงโทษตามกฎหมาย^{๒๗}

ทรงร่วมจัดการ การทะเบียนกรรมสิทธิ์ที่ดิน

เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงเกษตรราชการขึ้น และให้ตั้งพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ และเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมทะเบียนที่ดินขึ้นในกระทรวงเกษตรราชการ และโปรดเกล้าฯ ให้มิสเตอร์ดับบลิว เจ. เกรแฮม ผู้ช่วยเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการมีหน้าที่รับราชการในตำแหน่งเจ้ากรมทะเบียนที่ดิน สำหรับทำการเรื่องเกี่ยวกับที่ดินและการจดทะเบียนที่ดินในพระราชอาณาเขต ทั้งนี้เพราะ เมื่อปี ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) สมัยที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ ได้ให้กรมแผนที่จัดการและขยายการทำแผนที่ขึ้น กรมแผนที่ได้ดำเนินการวางโครงแผนที่และทำแผนที่ระวางรายละเอียด ทำการเดินสำรวจแต่ยังไม่สำเร็จ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เรียกประชุมเสนาบดี ทรงปรึกษาว่าการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินเป็นสิ่งจำเป็นและไม่ควรจะหยุด ควรจะทำต่อไป เพราะบ้านเมืองเจริญขึ้น และที่ดินมีราคาขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อออกหนังสือสำหรับที่ดินแล้ว การเก็บเงินอากรก็สะดวก การวิวาทบุกรุกแย่งชิงที่ดินก็จะเบาบางลง พระองค์ทรงถือว่า การจัดการออกโฉนดที่ดินให้เป็นหลักฐานมั่นคงเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญในสมัยนั้น สมเด็จพระเจ้าบรม

^{๒๗} ศถาพร มลิลิต, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

๑. เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เป็นประธานกรรมการ
๒. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล เป็นกรรมการ
๓. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นกรรมการ
๔. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นกรรมการ
๕. พระยาตรีสุหเทพราช ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย เป็นกรรมการ
๖. นายริเวทาร์แนก ที่ปรึกษากระทรวงพระคลัง และอธิบดีกรมตรวจและกรมสารบัญชี (กรมบัญชีกลาง) เป็นกรรมการ

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์

พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ร่างประกาศออกโฉนดที่ดินฉบับแรก คณะกรรมการได้นำขึ้นประชุมปรึกษาหารือในที่ประชุมเสนาบดีพิจารณาร่างประกาศฉบับนี้ในวันที่ ๕ กันยายน ร.ศ. ๑๒๐ มีผู้มาประชุม คือ

๑. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
๓. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์
๔. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
๕. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ
๖. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา
๗. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
๘. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
๙. เจ้าพระยาภาสกรวงศ์^{๒๘}

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในที่ประชุมเสนาบดีว่า คนไทยที่เห็นสมควรรับทำการนี้ฉลองพระเดชพระคุณได้ คือ พระยาอาหารบริรักษ์ (ผึ่ง ชูโต) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศตั้งพระยาอาหารบริรักษ์ (ผึ่ง ชูโต) มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาประชาชีพบริบาล เป็นข้าหลวงพิเศษจัดการที่ดิน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งศาลขึ้นพร้อมกันเรียกว่า ศาลเกษตร สำหรับชำระคดีเรื่องที่ดินในเขตที่จะออกโฉนดแผนที่อย่างใหม่ เขตที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปออกโฉนดขั้นต้นนี้ คือ

พระยาประชาชีพบริบาล (ผึ่ง ชูโต)

ตั้งแต่แยกบางไทรจดแยกแควสีกุดตลอดถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในเบื้องต้นพระยาประชาชีพบริบาล (ผึ่ง ชูโต) ได้คิดทำแบบใบเดินทุ่งก่อนแล้วจึงคิดทำใบไต่สวน เรียกว่าใบหมายเขตที่ดิน และแบบบัญชีเทียบแบบหมายเรียกพยานข้างเคียง ใบไต่สวนนี้ทำเป็น ๓ ฉบับ

^{๒๘} ศถาพร มลิกา, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

โฉนดที่ดิน

การทำโฉนดเมื่อได้รับแบบฟอร์มโฉนด และแบบฟอร์มสารบัญญัติดิน สารบัญญัติรายชื่อ มาแล้วก็เริ่มลงมือเขียนโฉนด เขียนสารบัญญัติดิน สารบัญญัติรายชื่อ ฝ่ายพนักงานช่างแผนที่ก็ให้จำลองแผนที่และเขียนแผนที่หลังโฉนดและตรวจโฉนด

พระยาประชาชีพบริหาร (ผึ่ง ชูโต) และผู้ช่วยข้าหลวง (พระยาวิสูตรเกษตรศิลป์ ขณะดำรงตำแหน่งในขณะนั้น) เมื่อจำงานให้เสมียนและช่างแผนที่ทำงานกันแล้ว ได้เริ่มคิดทำแบบฟอร์ม สำหรับทางแผนกหอทะเบียนใช้ต่อไป คือ แบบสัญญาขาย แบบสัญญาซื้อ แบบสัญญาจำนอง แบบสัญญาขายฝาก แบบสัญญาให้ แบบสัญญาเช่า แบบรายงานส่งต่อกรรมสิทธิ์ แบบบัญชีเงินค่าธรรมเนียม แบบบัญชีแยกประเภท แบบบัญชีรับทำสัญญา แบบใบเสร็จเก็บเงินค่าธรรมเนียม กับแบบวิธีการจดทะเบียนประเภทต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อร่างและเขียนเสร็จ พระยาประชาชีพบริหาร (ผึ่ง ชูโต) ได้นำไปถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจเช่นเดียวกันกับเรื่องแบบออกโฉนด เมื่อพระองค์ทรงตรวจรับสั่งว่าใช้ได้ก็จะสั่งจ้างพิมพ์เป็นอันเสร็จภาระเรื่องแบบพิมพ์

หลังจากนั้นก็ให้เสมียนพนักงานรีบเร่งทำโฉนดให้แล้วเสร็จ ให้ทันทีที่กำหนดไว้ว่าจะแจกให้แก่ราษฎรเจ้าของที่ดินในเดือนธันวาคมหรือมกราคม ร.ศ. ๑๒๐ และในเดือนมกราคม ร.ศ. ๑๒๐ จะได้ออกไปเดินรังวัดใหม่อีก

เรื่องประกาศเมื่อได้ลงมือเขียนโฉนด และจำลองแผนที่หลังโฉนดที่ดินตำบลใดก็ได้ ประกาศบอกล่วงหน้าให้ประชาชนทราบมีกำหนด ๓๐ วัน ครั้งหนึ่ง เพื่อประสงค์ว่า ถ้าผู้ใดมีเรื่องเกี่ยวข้องกับอะไรหรือจะร้องโต้แย้งประการใดก็ให้มาร้องเรียนภายในกำหนด ๓๐ วัน นับแต่วันประกาศ หากมิได้มีผู้หนึ่งผู้ใดมาร้องก็ถือว่าผู้ที่นำรังวัดมาเป็นเจ้าของ ครั้นถึงคราวที่จะแจกโฉนด ก็ประกาศกำหนดวันให้ราษฎรเจ้าของที่ดินมารับโฉนดอีกครั้งหนึ่งภายใน ๑๕ วัน หรือ ๓๐ วัน แล้วแต่จะเห็นสมควร ประกาศนี้ได้นำลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาทั้ง ๒ ฉบับ

สภาการราชประยูร

ในระหว่างที่กำลังทำโฉนดอยู่ที่สภาการราชประยูร พระราชวังบางปะอินปีแรกนั้น ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมที่พระราชวังบางปะอิน ได้มีพระบรมราชประสงค์จะทอดพระเนตรดูกิจการทำโฉนดอย่างใหม่ แต่ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จทอดพระเนตรนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรงรับผิดชอบในการนี้ด้วยได้เสด็จไปทรงตรวจงานล่วงหน้าไว้ชั้นหนึ่งก่อนแล้ว เมื่อถึงวันที่เสด็จพระราชดำเนินไปตรวจจะได้กราบบังคมทูลถวายรายงานได้ถูกต้อง

ครั้นถึงวันกำหนดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรแบบแผนและการทำงานโฉนดอย่างใหม่ เจ้าหน้าที่ซึ่งมีพระยาประชาติพิริบาล (ผึ้ง ชูโต) เป็นผู้รับผิดชอบได้นำเสด็จทอดพระเนตรแบบแผนและกิจการที่ทำอยู่ทุกอย่าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพอพระราชหฤทัยมาก

โฉนดที่ทำออกขั้นต้นนั้นต้องลงนามและประทับตรา ๓ ตำแหน่ง คือ ผู้บัญชาการเมือง กรมการตำแหน่งนา และกรมการอำเภอท้องที่ในโฉนดทั้ง ๓ คนก่อน จึงจะออกให้แก่เจ้าของที่ดินได้ และถือว่าโฉนดนั้นชอบด้วยกฎหมาย ถ้าขาดลงนามไปตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดก็ยังไม่ออกไม่ได้ ก่อนที่จะแจกให้ราษฎรเจ้าของที่ดินไปนั้น เป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเสด็จประทับแรมอยู่ ณ พระราชวังบางปะอิน พระยาประชาติพิริบาล (ผึ้ง ชูโต) จึงนำโฉนดสำหรับที่ดินตำบลบ้านแบ่งของพระคลังข้างที่ ๒ โฉนด กับของราษฎรอีก ๓ โฉนดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ณ พระที่นั่งวโรภาศพิमान พระราชวังบางปะอิน เพื่อให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เจ้าของที่ดิน นับเป็นปฐมฤกษ์ โฉนดที่ดินฉบับแรกของประเทศไทยเป็นโฉนดที่ดินซึ่งมีพระนาม “สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์” ทรงถือกรรมสิทธิ์ เป็นโฉนดเลขที่ ๑ หน้าที่ ๑ เลขที่ดิน ๑๑๗ ระวัง ๑๗ ต ๓ อ ตำบลบ้านแบ่ง อำเภอพระราชวัง แขวงเมืองกรุงเก่า เมืองกรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) เนื้อที่ ๙๑ ไร่ ๑ งาน ๕๒ ตารางวา ส่วนโฉนดที่ดินของราษฎร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง

เรื่องการเก็บเงินค่าธรรมเนียมออกโฉนดนั้น ชั้นต้น กองข้าหลวงเป็นผู้เก็บเองแล้วนำส่งคลังจังหวัด ภายหลังเห็นว่าไม่ปลอดภัย เพราะที่เก็บรักษาเงินไม่มีเป็นหลักฐานมั่นคง ยามรักษาการณ์ก็ไม่มีคุ้มครอง พระยาประชาชีพบริบาล (ฝิ่ง ชูโต) จึงไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบทูลขอพระอนุเคราะห์ต่อพระองค์ท่านขอให้สรรพากรช่วยเก็บให้ ตั้งแต่นั้นมาทางกองออกโฉนดจึงไม่ต้องเก็บเงินค่าธรรมเนียม เพียงแต่แจกโฉนดให้ราษฎรเจ้าของที่ดินไป และทำบัญชีเงินค่าธรรมเนียมที่ราษฎรจะต้องจ่ายกับเขียนใบเสร็จไว้ เมื่อแจกโฉนดหมดตำบลแล้วก็ส่งบัญชีและใบเสร็จไปให้กรมสรรพากรเก็บ ทางเจ้าพนักงานสรรพากรรวมเอาไปเก็บพร้อมกันกับการเก็บเงินอากรค่าที่ดิน การแจกโฉนดเวลานั้นก็ดำเนินไปโดยสะดวกและรวดเร็วไม่มีขัดข้อง

เมื่อได้มีประกาศตั้งหออทะเบียนที่ดินเมืองกรุงเก่าขึ้นที่หอสมภารราชประยูร ณ พระราชวังบางปะอิน เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) แล้ว ต่อมาได้มีการสร้างหออทะเบียนที่ดินขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เปิดทำการตั้งแต่วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖)^{๒๙}

ทรงเป็นกรรมการตรวจร่างกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีกรรมการผู้ชำนาญกฎหมายทั้งฝ่ายไทยและต่างประเทศพร้อมกันตรวจร่างตัวบทกฎหมาย และปรึกษาลักษณะการที่จะชำระและจัดระเบียบกฎหมาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มองซิเออร์ ยอชส์ ปาดู เนติบัณฑิตฝรั่งเศสเข้ามารับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการมี

๑. มองซิเออร์ ยอชส์ ปาดู เป็นประธานกรรมการ
๒. มิสเตอร์ วิลเลียม แอลเฟรด คุณะติลเก ผู้แทนเจ้ากรมอัยการ เป็นกรรมการ
๓. พระอรรถการประสิทธิ์ (ปลื้ม) ผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ เป็นกรรมการ
๔. หลวงสกลสัตยากร (ทองบูน) ผู้พิพากษาศาลแพ่ง เป็นกรรมการ

^{๒๙} กรมที่ดิน. กระทรวงมหาดไทย. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๑๕๐ ปี ๒๐ กันยายน ๒๕๔๖. หน้า ๓๔-๓๕.

ให้กรรมการคณะนี้รับร่างกฎหมายที่กรรมการก่อนได้ทำไว้ มาตรวจชำระแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง เมื่อกรรมการนี้ได้ชำระกฎหมายลักษณะอาญาเสร็จ และได้ส่งร่างนั้นไปปรึกษาเจ้ากระทรวงฝ่ายตุลาการ บรรดาผู้มีหน้าที่ราชการเกี่ยวข้องต้องปฏิบัติเนื่องด้วยกฎหมายนี้ทุกกระทรวง แล้วจึงนำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตรร่างและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการเสนาบดี มี

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน

๒. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล

๓. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วิโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ

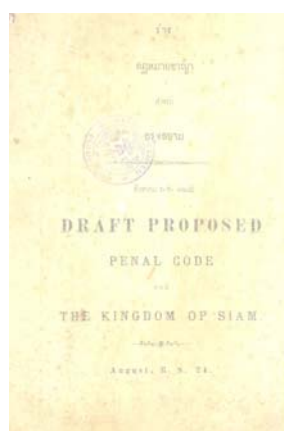
๔. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

แลให้มีกรรมการสำหรับตรวจเทียบเคียงถ้อยคำบทกฎหมายที่ร่างใหม่กับกฎหมายเก่า มี

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนศิริราชสังกาศ กรรมการศาลฎีกา

๒. พระยาประจักษ์จกรจักร กรรมการศาลฎีกา

๓. พระยาปริรักษัตถ์ (พุ่ม) กระทรวงต่างประเทศ

ร่างกฎหมายอาญา

พร้อมกันช่วยตรวจร่างกฎหมายลักษณะอาญาที่ร่างใหม่ พร้อมด้วยกรรมการซึ่งมีมองซิเออร์ ยอชส์ ปาดู เป็นประธาน นับเป็นขั้นที่สูดอีกชั้นหนึ่ง กรรมการทั้งหลายได้ลงมือตรวจชำระมาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕ และมาประจวบเวลากับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสประเทศยุโรป พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ตามเสด็จด้วย หมอโตกิจิ มาเซา กรรมการศาลฎีกาและมิสเตอร์ยอน สติววด แบล็ก เนติบัณฑิตอังกฤษ กรรมการศาลฎีกา ได้รับหน้าที่กรรมการแทนพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ตลอดมาจนถึงเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๒๖ การตรวจชำระร่างกฎหมายลักษณะอาญาสำเร็จได้ดังประสงค์ เป็นร่างกฎหมายฉบับแรกที่กรรมการชำระเสร็จ เมื่อคณะกรรมการได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ทอดพระเนตรและทรงตรวจแก้ไขด้วยพระองค์เองอีกชั้นหนึ่ง และได้

ถวายรถยนต์พระที่นั่งคันแรกของไทย

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า

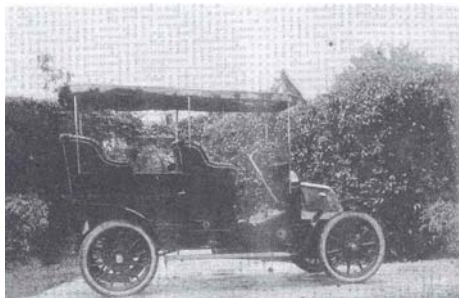

กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

“รถยนต์คันแรกที่เข้ามาในประเทศไทยดูเหมือนจะเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์ (เจิม แสงชูโต) เอาเข้ามาครั้งในยุโรป คงมีฝรั่งเอาเข้ามา แล้วเอามาขายให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์ เป็นปกติของเจ้าพระยาสุรศักดิ์ที่ชอบของใหม่ ๆ แปลก ๆ เห็นคงจะซื้อไว้ ได้ยินเขาว่าใส่เกียร์ยากลั่นพันกลางที่ฝ่าพระบาทจะได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วก็หายสูญไป คงเป็นอันใช้ไม่ได้ ที่ใช้ได้จริงจึงจำได้ว่า กรมหลวงราชบุรีเอามา เป็นเหตุให้ซื้อรถยนต์กันขึ้นในเมืองไทย”

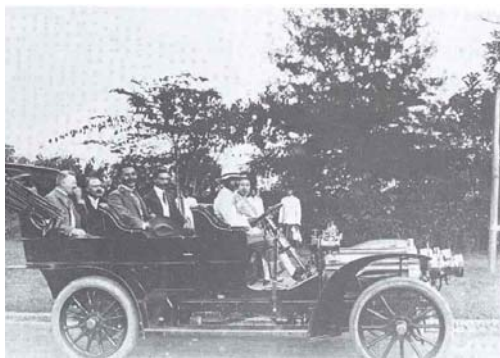
รถยนต์ยุคแรกที่เข้ามาในเมืองไทย

^{๓๐} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจำศก เล่ม ๒๒. หน้า ๒-๘.

รถยนต์ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี มีเรื่องเล่าว่า “เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ พระยาอนุทูต (เช็ม แสงชูโต) ซึ่งเป็นนอຍชายของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี มาหาสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ท่านทรงถามถึงรถยนต์ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี พระยาอนุทูต เล่าว่า เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเห็นแคทตาล็อก จึงสั่งเข้ามาเอง ตอนแรกไปตามฝรั่งอิตาลีเป็น อินยิเนีย เขาไม่มา จึงตามพระยาอนุทูตไปเป็นอินยิเนียเดินรถยนต์ รถยนต์ใช้น้ำมันปีโตรเลียม ต้องจุดไฟลักษณะคล้ายเตาฟู่ รูปร่างคล้ายรถดถนน มีที่นั่งสองแถว มีหลังคาเป็นปะรำ ล้อยาง ดัน ขึ้นสะพานไม่ไหว เพราะเชิงสะพานของเมืองไทยขณะนั้นชันมากจึงใช้ไม่ได้ ภายหลัง กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขอเอาไปไว้ที่กองลหุโทษ ต่อมาภายหลังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระบรม พระยาดำรงราชานุภาพจะจัดพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร) ทรงนึกถึงรถยนต์คันแรกที่มีในเมืองไทย เห็นควรที่จะเอามารักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาน จึงไปขอ ต่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ท่านอนุญาตให้ด้วยความยินดี บอกว่ากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้เอาไปแก้อยู่ที่คุก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพไปถามที่คุก พนักงานในคุกที่เป็นคนเก่าทันอยู่กับกรมหลวงราชบุรี บอกว่า กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์รับรถมาตรวจดูเห็นชำรุดบุบสลายมาก จะแก้ไขให้คืนดีไม่ได้ ก็ทอดทิ้งรถนั้นในโรงงาน ที่หลังมามีคนต้องการเครื่องเหล็กก็ ถอดเอาไปใช้ทำการอื่น ๆ ที่ละชิ้นสองชิ้นจนเหลือแต่ซากแล้วก็เลยสูญไป”

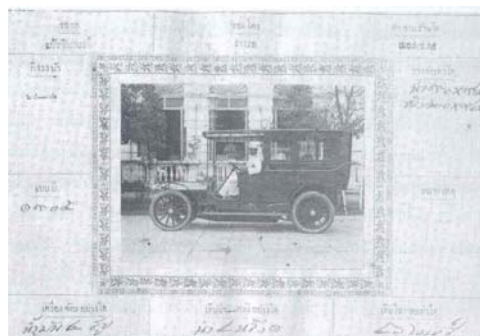
ในปี พุทธศักราช ๒๔๔๗ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ประชวรและได้เสด็จไปรักษาพระองค์ ณ ทวีปยุโรป ในการเสด็จครั้งนั้น เมื่อถึงกรุงปารีส พระองค์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรโรงงานผลิตรถยนต์และได้ทรงสั่งให้บริษัทผลิตรถยนต์ของชาติเยอรมันในกรุงปารีส ทำรถแก๊ง ๑ คัน ยี่ห้อ เมอร์เซเดส เดมเลอร์ ซึ่งเป็นรถชั้นดีในเวลานั้น

เมื่อพระองค์เสด็จกลับเมืองไทย จึงทรงนำรถยนต์คันนี้มาด้วยและได้นำขึ้นน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงมี “รถยนต์พระที่นั่ง” ขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์โดยมีพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นโชเฟอร์ขับถวาย

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
ทรงขับรถยนต์โดยมีอัครราชทูตต่างประเทศนั่งบนรถ “บรริลือฤทธิ์”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับรถยนต์พระที่นั่งประพาสที่ต่าง ๆ ในยามว่างพระราชกรณียกิจและไปงานรัฐพิธี ทรงเห็นว่ารถยนต์มีความสะดวกสบายกว่ารถม้าพระที่นั่ง และรถยนต์ก็มีอยู่เพียงคันเดียว แต่พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน มีอยู่หลายพระองค์ แต่ละพระองค์ก็โปรดรถยนต์ทั้งนั้น เพราะเป็นของที่เพิ่งมีเป็นครั้งแรก รถยนต์ไม่พอใช้งานตามพระราชประสงค์ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ สั่งรถยนต์เข้ามาสำหรับเป็นรถพระที่นั่ง ยี่ห้อ เมอร์เซเดส เบนซ์ เป็นรถเยอรมันแก๊งสี่แดงขนาดใหญ่ และได้ตั้งคณะกรรมการขึ้น ๔ คน คือ ๑. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธานคณะกรรมการตรวจรับ ๒. หลวงโสภณเพ็ชรรัตน์ (กี โสภนินทร) ๓. หลวงนายเวร (ฟอน ศิลปี) และ ๔. มหาเสวกเอกพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) คณะกรรมการตรวจรับรถยนต์เสร็จในเวลาค่ำ และได้จัดการเติมน้ำมันลงในถัง ซึ่งอยู่ใต้ท้องรถขณะเติมน้ำมันไอระเหยของน้ำมันลอยไปตามลมจนถึงตะเกียงรั้วที่เขากยามแขวนไว้ที่โรงรถม้า ซึ่งอยู่ห่างกันไม่น้อยกว่า ๔ วา ทำให้เป็นสื่อนำไฟไปติดถึงน้ำมันเบนซินเกิดไฟลุก ทำให้สีและผนังที่ประตูรถเสียหายไปบานหนึ่ง พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้เสด็จไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระที่นั่งราชฤดี ณ สนามหญ้ากลางสวนพระที่นั่งอัมพร กราบบังคมทูลเรื่องรถเมอร์เซเดส เบนซ์ คันใหม่ที่เพิ่งมาถึงและขอพระราชทานนำไปซ่อมสักสองสามเพลาก็จะเรียบร้อยดังเดิม เพราะเสียหายไม่มากนัก เมื่อซ่อมแซมรถยนต์เสร็จแล้ว ได้นำรถยนต์มาถวายให้ทอดพระเนตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับ รู้สึกว่าเป็นที่ต่อพระราชหฤทัยยิ่งนัก จึงโปรดพระราชทานนามว่า **แก้วจักรพรรดิ** และได้พระราชทานนามรถยนต์อีกคันหนึ่งเป็นคำคล้องจองกันว่า **ทัตมารุต** พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงสอนให้หม่อมเจ้าหญิงพิมพ์รำไพ พระธิดาองค์แรกทรงฝึกหัดขับรถยนต์และเป็นหญิงไทยคนแรกที่ขับรถยนต์ได้ และได้เป็นไซเฟอร์ขับรถยนต์พระที่นั่งถวายสมเด็จพระพันปีและเจ้านายเวลาเสด็จประพาสไปสถานที่ต่าง ๆ ด้วย

รถยนต์พระที่นั่ง แก้วจักรพรรดิ

หญิงไทยคนแรกที่ขับรถยนต์ได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นคุณประโยชน์ของรถยนต์ว่าสะดวก รวดเร็ว ทันใจ ดีกว่ารถม้า รถราง และถนนหนทางในกรุงเทพฯ ก็มีมากแล้ว จึงทรงคิดจะสั่งรถยนต์มาเป็นของพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีในวันเฉลิมพระชนม์พรรษา เพื่อจะได้ใช้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงสั่งมา ๑๐ คันก่อน และทรงส่งมหาดเล็กที่มีไหวพริบดี หูตา ว่องไว ไปฝึกหัดขับขี้อรถยนต์กับหม่อมเจ้าหญิงพิมพ์ร่ำไพ ซึ่งนับเป็นครูหญิงคนแรกฝึกหัดขับขี้อรถยนต์ที่สอนในประเทศไทย มหาดเล็กเหล่านั้นเมื่อฝึกหัดขับขี้อรถยนต์ได้แล้ว ก็เข้าประจำตำแหน่งพนักงานขับรถยนต์หลวงตั้งแต่นั้นมา ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสั่งรถยนต์เข้ามาอีกเป็นจำนวนมากเพื่อพระราชทานแก่ข้าราชการบริพารคนอื่น ๆ ต่อไป

หม่อมเจ้าหญิงพิมพ์ร่ำไพ

สมัยแรกที่มีรถยนต์วิ่งสัญจรไปมาในท้องถนนนั้น หากมีรถยนต์แล่นมาในระยะไกล ๆ ถ้าใครเห็นเข้าเกือบจะบอกได้ทันทีว่า ผู้ที่นั่งมาในรถนั้นต้องเป็นเสด็จในกรมพระองค์ใดพระองค์หนึ่งหรือไม่ก็ชั้นเจ้าพระยา บุคคลธรรมดาไม่มีโอกาสนั่งรถยนต์ ต่อมาพวกเศรษฐีมีเงินทั้งหลาย เห็นว่ารถยนต์เป็นของแปลก นิ่งก็สง่างามสมเกียรติ จึงพากันสั่งซื้อรถยนต์มาใช้กันมาก ทำให้ถนนเจริญกรุงที่กว้างใหญ่กลับแคบลง

เมื่อมีผู้นิยมใช้รถยนต์มากขึ้น ทำให้การจราจรคับคั่ง รถวิ่งไม่เป็นระเบียบเป็นเหตุให้เกิดอุบัติเหตุอยู่บ่อย ๆ บนถนนหลวง ภายหลังได้มีการขายรถยนต์ให้กันโดยไม่มีสัญญาซื้อขาย เจ้าของใช้กลอุบายย่อนยกจับกุมผู้ซื้อหาว่าเป็นขโมยก็มี เพราะในเวลานั้นยังไม่มีทะเบียนเป็นหลักฐาน ทำให้เกิดคดีฟ้องร้องกันถึงโรงศาล เป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายเพิ่มมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตราพระราชบัญญัติรถยนต์ฉบับแรกขึ้นเมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ตั้งมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

“ทุกวันนี้มีผู้ใช้รถยนต์ที่เรียกกันว่า “โอโตโมบิล” ขับไปมาอยู่ตามถนนหลวงมากขึ้น สมควรจะมีพระราชบัญญัติสำหรับการเดินรถและขับรถขึ้นไว้ เพื่อป้องกันเหตุการณ์อันตรายต่าง ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสืบไป.....”^{๓๑}

เป็นกรรมการจัดการเรื่องมรดก

ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๓ เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ ถึงแก่อสัญกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการจัดการเรื่องมรดก เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์

เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์
(โต บุนนาค)

กรรมการที่ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งขึ้น คือ

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๒. พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
๓. พระยาสีหราชเดโชไชย
๔. พระยาราชานูวงศ์
๕. พระยาสุรินทรราชเสนี^{๓๒}

ทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ประชากรมีอาการปวดพระเศียรเป็นกำลัง รู้สึกว่าในสมองร้อนเผ็ดเหมือนหนึ่งโรยพริกไทยระหว่างมันสมองกับกระดูก คิดและจำอะไรไม่ได้ทั้งสิ้น ทำงานแม้แต่นิดหน่อยก็เหนื่อย หมอไรเตอร์ตรวจพระอาการแล้วว่าต้องหยุดการทำงานพักรักษาพระองค์ เมื่อเป็นเช่นนี้รู้สึกว่าจะทำงานฉลองพระเดชพระคุณไม่ได้ จึงขอกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีเพื่อเปิดโอกาสให้ทรงเลือกสรรผู้อื่นเข้าทำหน้าที่ต่อไป

^{๓๑} สงวน อึ้งคง. ลิงแรกในเมืองไทย เล่ม ๒. หน้า ๕๗-๖๖.

^{๓๒} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๒๓. หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า มีพระโรคไม่สามารถจะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณให้บริบูรณ์ตามหน้าที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ สมเด็จพระปิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ หยุดพักรักษาพระองค์ได้

ต่อมาประมาณปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ เกิดเรื่องคดีพญาระกาขึ้นโดยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ได้ทรงนิพนธ์บทละครเรื่องหนึ่งเรียกชื่อว่า “ปักซี่ปรกณัม เรื่องพญาระกา” ซึ่งพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็นว่าเป็นการหมิ่นประมาทพระองค์ให้เสียพระนามและพระเกียรติยศ

กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

บทละครเรื่องปักซี่ปรกณัม เรื่อง พญาระกา ที่กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ทรงนิพนธ์ ได้ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์ศุภการจรัญญ มี ๔ ตอนด้วยกัน คือ ตอนที่ ๑ ตอนพิศมิตุคาม ตอนที่ ๒ ตอนสงครามนกเค้าแมว ตอนที่ ๓ ตอนแกลั่วเกินหน้า ตอนที่ ๔ ตอนพิพากษาสมสมัคร โดยมีเรื่องย่อในตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ ดังนี้ มีไก่ตัวหนึ่งชื่อพญาระกา เป็นไก่ที่มีอำนาจมีบริวารมากอาศัยหากินอยู่ในท้องนา นางไก่อู๊ปุ่เป็นเมียพญาระกาตัวหนึ่ง ไม่พอใจพญาระกา หนีฝูงไปหาไก่หนุ่มไปเป็นชู้กับไก่ชน พญาระกาโมโหออกมาไล่จึงหนีไปอาศัยอยู่กับนกกระทา พญาระกาโกรธจะทำร้ายนกกระทา นกกระทาจึงพานางไก่อู๊ปุ่ไปฝากกับพญาเหยี่ยว พญาเหยี่ยวพานางไก่อู๊ปุ่ไปฝากพวคนกเค้าแมว ๆ มีความรักใคร่จนได้นางไก่อู๊ปุ่เป็นเมีย ฝ่ายไก่ชนเมื่อหนีพญาระกามาได้ก็ยุยงพวคนกเค้าแมว กบ เขียด ต้องการให้รวมพวกกันไปรบพญาระกา พวกหนูรึรับนำข่าวไปบอกพญาระกา พญาระกาขึ้นเรียกพระอาทิตย์ขึ้น พวคนกเค้าแมวตาฟางมองไม่เห็นจึงหลบหนีไป

บทละคร เรื่อง พญาระกานี้ไปสอดคล้องกับเรื่องของหม่อมภักตร์ ซึ่งเป็นหม่อมในกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ภายหลังได้หายออกจากวัง กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์จึงได้ไปค้นบ้านราษฎรผู้ต้องสงสัย ทำให้เดือดร้อนราษฎรจึงได้ร้องเรียกต่อเจ้าพนักงาน เจ้าพระยายมราชเสนาบดีกระทรวงนครบาลทราบเรื่องจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาเจ้าพระยายมราชทราบ ว่า ภักตร์ไปที่โรงพักพลตระเวนวัดบุปผาราม อ้างว่าถูกค้นหาตัวมีเหตุหย่อน มีความเกรงกลัวมาก ขอให้เจ้าพนักงานอารักขาเพื่อป้องกันอย่าให้กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์จับกุมไปได้ และจะขออยู่ที่โรงพักพลตระเวนจนกว่าจะฟ้องร้องเสร็จคดี ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์เสด็จไปหาเจ้าพระยายมราชที่กระทรวงนครบาล ขอพบกับภักตร์ แต่เจ้าพระยายมราชไม่อนุญาตด้วยเห็นว่าในเวลานั้นทั้งฝ่ายกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์และฝ่ายภักตร์มีโทษด้วยกันทั้งสองฝ่าย เจ้าพระยายมราชมีความคิดว่าจะให้ภักตร์ไปอาศัยอยู่ในบ้านกรมหลวงดำรงราชานุภาพหรือวังกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เจ้าพระยายมราชได้หารือกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพและกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ถึงเรื่องจะฝากภักตร์ไว้ ต่างก็ยอมรับโดยไม่มีรังเกียจ แต่กรมหลวงดำรงราชานุภาพเห็นว่า ถ้าไปอยู่วังกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะดีกว่าเพราะเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ เจ้าพระยายมราช แนะนำให้ภักตร์ไปอยู่คืนดีกับกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ แต่ภักตร์ไม่ยอมจะไปขอฟ้องร้องว่ากล่าวให้เด็ดขาด เจ้าพระยายมราชให้ภักตร์อยู่โรงพักพลตระเวนได้เพียง ๗ วัน ๑๕ วันเป็นอย่างมาก นานกว่านั้นไม่ได้ ถ้าภักตร์ไม่กลับไปอยู่กับกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ เจ้าพระยายมราชแนะนำให้เลือกไปอาศัยอยู่ที่บ้านกรมหลวงดำรงราชานุภาพ หรือวังกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ภักตร์และมารดาสมัครไปอยู่ที่วังกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เจ้าพระยายมราชจึงพาตัวภักตร์ไปฝากไว้ที่วังกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ก็ไม่ปรากฏว่ากรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ได้ติดตามว่ากล่าวประการใด ภักตร์อยู่ที่วังกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จนถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงลาไปอยู่ที่อื่น อยู่ที่ใดไม่ปรากฏ

เจ้าพระยายมราช

หลังจากนั้นจึงมีเหตุเรื่องคดีพญาระกาขึ้น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงอ่านบทละครเรื่องนี้และมีผู้นำความเท็จไปทูลว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรบทละครแล้ว และไม่มีพระราชกระแสว่าอย่างไร พระองค์เข้าพระทัยว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงเมตตาพระองค์จนถึงกับให้คนหมิ่นประมาทได้ พระองค์คงจะอยู่ไม่ได้ต้องลาออกจากตำแหน่ง และในตอนบ่ายวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เสด็จไปที่กระทรวงยุติธรรม ทรงเรียกประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แจ้งเรื่องให้ทราบแล้วเสด็จลงเรือยนต์ไปโดยลำพัง เสด็จไปประทับที่คลองรังสิตโดยมิได้ ล่าลาผู้ใด ภายหลังเจ้าพระยายมราชนำเรื่องทั้งปวงกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน มีรับสั่งให้พระเจ้า น้อยยาเธอ กรมขุนสรรรพสิทธิประสงค์ เสนาบดีกระทรวงวัง พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวง เทawangษ์โรปกรณ์ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมให้ เจ้าพระยายมราชนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาในวันที่ ๑ มิถุนายน ว่าพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ได้แต่งบทละครเรื่องหนึ่ง เรียกชื่อว่า ปักซี่ปรกรรม ว่ากล่าว เปรียบเทียบหมิ่นประมาทให้เสียพระนามและพระเกียรติยศ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์และ เจ้าพระยายมราชได้นำบทละครซึ่งเป็นเหตุแห่งคดีทูลเกล้าฯ ถวายด้วย ทรงพระราชดำริเห็นว่า คดีเรื่องนี้จะต้องพิจารณาให้ได้ความจริง และจะต้องวินิจฉัยให้เห็นผิดชอบเด็ดขาด จึงทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ กรมขุนสรรรพสิทธิประสงค์ กรมหลวงเทawangษ์โรปกรณ์ กรมหลวงดำรงรา ชานุภาพ เป็นผู้พิพากษาศาลรับสั่ง เรียกกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์มาสอบถามและ พิจารณาเอาความผิดขึ้นกราบบังคมทูลพร้อมด้วยความเห็นของผู้พิพากษาศาลรับสั่งทั้ง ๓ องค์

องค์คณะผู้พิพากษาศาลรับสั่ง กราบบังคมทูลถวายคำพิพากษาศาลรับสั่งคดีหมิ่น ประมาทกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏ ข้อความบางตอนในคำพิพากษาดังนี้

ทางพิจารณาคดีเรื่องนี้ได้ความว่า เจ้าพระยายมราชเป็นผู้ขอร้องให้กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ช่วยรับภักตร์ไว้ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ให้อารักขาแก่ภักตร์โดยถือว่าเป็นตำแหน่งหน้าที่ราชการ เพื่อจะป้องกันความเสียหายอันอาจจะเกิดขึ้น แม้แต่กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์เอง กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์กลับหมิ่นประมาทกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ด้วยแก่งแย่งบดขยี้ใส่ความให้เสียพระนามและเกียรติยศดังนี้ เป็นความผิดหนักอีกชั้นหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันว่า กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ควรรับพระราชอาญาจำขังไว้มีกำหนดปีหนึ่งตามกฎหมาย ส่วนหนังสือปักชำกรรมที่กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์แต่งซึ่งเป็นต้นฉบับกิติ ที่โรงพิมพ์กิติ ควรให้เผาไฟเสียให้สิ้นเชิง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันดังนี้

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

ขอเดชะ

(ลงพระนาม) กรมขุนสรรพสิทธิ์

เทววงษ์โรปกรณ์

ดำรงราชานุภาพ

ณ วันที่ ๖ มิถุนายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๙

คดีนี้ใช้เวลาพิจารณาและพิพากษาเพียง ๖ วัน เท่านั้น^{๓๓}

ส่วนข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม เมื่อได้ทราบเรื่องของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ร่วมลงชื่อทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอลาออกจากราชการตามพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไปด้วย จำนวน ๒๘ คน ในวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ทั้งนี้เนื่องจากข้าราชการกระทรวงยุติธรรมในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนกฎหมายซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระองค์ต่างเคารพนับถือเทิดทูนพระองค์ท่านอย่างยิ่ง เรื่องนี้เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกริ้วมาก เพราะความจริงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงอ่านบทละครซึ่งมีผู้อ้างว่าได้ถวายเข้าไปแล้ว และพระองค์ได้ทรงตั้งผู้พิพากษาศาลรับสั่งขึ้นพิจารณาโทษผู้ที่กล่าวเปรียบเทียบกับหมิ่นประมาทพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์แล้ว ต่อมาหม่อมเจ้าจรรยาตักดิ์กฤษดากร รองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ชี้แจงข้อผิดและขอให้ข้าราชการที่ขอลาออกทราบ เมื่อข้าราชการเหล่านั้นทราบความจริงต่างก็ขอรับสารภาพผิดในเรื่องที่ได้กระทำไปอย่างว่าความจนเป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากในงานราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

^{๓๓} วิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. รหัสมโภชกรุง. หน้า ๖๓-๖๓.

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชวรพระนาภี พระอาการประชวรมากขึ้นเป็นลำดับมาตั้งแต่วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ทางราชสำนักทั้ง ฝ่ายหน้า ฝ่ายในรวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นสูงต่างก็ประชุมกันจัดแพทย์ทั้ง ชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าถวายการรักษาอยู่ ๒ วัน พระอาการมีแต่ทรงกับทรุด พระ วัฏกะ (ไต) ไม่ทำงาน แพทย์ไม่สามารถถวายการรักษาได้ ครั้นถึงเวลาเที่ยงคืน ๔๕ นาที เสด็จ สวรรคตด้วยพระอาการสงบ เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต สิริรวมพระชนมพรรษาได้ ๕๘ พรรษา ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ๔๓ พรรษา

^{๓๔} เสถียร ทยลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๒๓. หน้า ๔๖๖-๔๖๗.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารได้ดำรงพระราชสันตติวงศ์สืบราชสมบัติเป็นพระเจ้าอยู่หัวสืบไป^{๓๕}

เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ

(พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๔๖๓)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้รับพระเกียรติถวายคำนำหน้าพระนามเป็น พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) โดยประกาศพระบรมราชโองการ ดังนี้

^{๓๕} อุทุมพร (วีระไวทยะ) สุนทรเวช. วังหลวง. หน้า ๒๕๐.

**ประกาศแยกหน้าที่กรมราชเลขาธุการ
และตั้งกระทรวงมรุธาทร และเปลี่ยนเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ**

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งว่า ราชการในกรมพระอาลักษณ์ซึ่งมีราชการบางอย่างจุกจิกอยู่มาก เช่น การทำทะเบียนยศบรรดาศักดิ์ข้าราชการ การทำทะเบียนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่าง ๆ อันเป็นภาระอันใหญ่ ซึ่งกรมพระอาลักษณ์และกรมราชเลขาธุการได้รวมกันทำอยู่นั้น มีแต่จะทวีมากขึ้นทุกวัน ไปเหลือที่เจ้าหน้าที่จะกระทำไปให้เรียบร้อยได้ โดยมีได้มีแต่ราชการตั้งเช่นที่กล่าวแล้วนั้นแต่เฉพาะอย่างเดียว ราชการในหน้าที่ราชเลขาธุการที่ต้องทำอยู่ทุกวันนี้ก็มีมากขึ้นอยู่เสมอ ทรงพระราชดำริเห็นว่าควรจะถอนเอาราชการเหล่านี้มารวมทำในกระทรวงหนึ่งอีกต่างหาก คือ กระทรวงมรุธาทร ซึ่งได้วางไว้มานานแล้วนั้น ให้มีหน้าที่ทำการในแพนท ทำและรักษาทะเบียนฐานันดรศักดิ์ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนทั่วทั้งพระราชอาณาจักร และทำรักษาทะเบียนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่าง ๆ ทำและรักษาทะเบียนดวงตราต่าง ๆ ซึ่งใช้ประจำในราชการของกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งกระทรวงวังได้เคยทำมาแล้ว ทำและรักษาทะเบียนดวงตราสำหรับบุคคล ซึ่งจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ต่อไป

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงมรุธาทร ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงมรุธาทร ส่วนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการซึ่งว่างอยู่นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ และให้พระเจ้าฟ้างุ้ม กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ รับราชการตามตำแหน่งหน้าที่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ เป็นต้นไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ เป็นวันที่ ๔๘๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้^{๓๖}

เป็นกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ

ใน ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าฟ้างุ้ม กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ ทรงพระปรีชาสามารถและได้ทรงประกอบคุณงามความดีเป็นประโยชน์แก่ราชการแผ่นดินไว้เป็นอันมาก ทั้งเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีใน

^{๓๖} กระทรวงเกษตร. ประวัติกระทรวงเกษตร. หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

อนึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าฟิยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงพระปรีชาสามารถในกิจการราชการ แลพระราชโอบายโดยประการต่าง ๆ เปนอันมาก เช่นทรงจัดการในกระทรวงยุติธรรมให้เป็นหลักฐาน และมีผู้รู้พระราชกำหนดกฎหมายอาจจะเป็นผู้พิพากษาแลทนายความได้แพร่หลายเป็นต้น เปนผลปรากฏอยู่ในบัดนี้ ส่วนการที่ได้ทรงศึกษาวิชาแลทรงจัดราชการกระทรวงยุติธรรมมาประการใด ข้อความมีแจ้งอยู่ในประกาศตั้งกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว บัดนี้ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

อนึ่งพระเจ้าฟิยาเธอพระองค์นี้ ตั้งแต่เมื่อทรงศึกษาอยู่ในประเทศยุโรป ได้ทรงเป็นผู้ที่ต้องพระราชอาชญาไครยแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนผู้ที่สนิทสนมตั้งแต่สมัยกาลอันนั้นสืบมาจนกาลบัดนี้ ได้ทรงสังเกตเห็นได้ถนัดว่า พระเจ้าฟิยาเธอ ทรงมีความจงรักภักดีในพระองค์โดยซื่อสัตย์สุจริตแท้จริงมิได้ขาดเลย เปนผู้ที่เข้าพระทัยพระบรมราโชบายได้ โดยง่าย เพราะมีทางที่ทรงพระดำริห์ต้องกันในการกิจการโดยมาก จึงสมควรที่จะเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย แลสมควรที่จะทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่พระองค์ ๑ ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าฟิยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขึ้นเปนมกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **พระเจ้าฟิยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์** **คชนาม ทรงศักดิ์นา ๑๕๐๐๐** ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศศักดิ์มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน { เจ้ากรม เปนหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ถือศักดิ์นา ๘๐๐
ปลัดกรม เปนขุนวิจิตรสมุทสงคราม ถือศักดิ์นา ๖๐๐
สมุหบาญชี คงเปนมื่นโพธารามประชุม ^{๓๗}

^{๓๗} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๕. หน้า ๒๒๒.

ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงร่วมกับ พระราชโอรสและธิดาในสมเด็จพระปิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงบริจาคทรัพย์ร่วมกันเป็น จำนวนเงิน ๑๒๒,๔๑๐ บาท มอบทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นพระราชธุระอำนวยความสะดวกให้สำเร็จตามพระราชประสงค์^{๓๔}

การทะเบียนที่ดิน

เมื่อพระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง เกษตรธิการนั้น ทรงสร้างผลงานอันมีคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองนานัปการ ทรงออก กฎหมาย กฎข้อบังคับ คำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติราชการไว้เป็นอันมาก อาทิเช่น เรื่อง การทะเบียนที่ดิน

พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ทรงช่วย แก้ไขปัญหาข้อขัดข้องต่าง ๆ ในเรื่องการทะเบียนที่ดิน ได้ทรงกล่าวถึงในคำอธิบายประกอบร่าง พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๕๕ โดยย่อ ความว่า

“วิธีจดทะเบียนที่ดินของเรานี้ เป็นวิธีที่คิดขึ้นเองในเมืองไทยกว่าครึ่ง ซึ่งฝรั่งผู้ชำนาญ ในเมืองนอกยังเห็นว่ามิมีมูลสำหรับทำได้ แต่โดยที่เป็นเรื่องละเอียดสุขุม เกี่ยวเนื่องด้วย ผลประโยชน์และสิทธิของบุคคลในที่ดินซึ่งนับถือกันว่าเป็นหลักทรัพย์ที่สำคัญ และกฎหมาย ที่ดินของเราในสมัยนั้น ก็ยังกระจัดกระจายและไม่สู้จะบริบูรณ์นัก ฉะนั้น ปัญหาต่าง ๆ จึง เกิดขึ้นตามเวลาที่ผ่านมา เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติและปัญหาข้อกฎหมาย ในโอกาสนี้ พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ย่อมเป็นที่รับรอง กันทั่วไปในหมู่นักนิติศาสตร์ของเมืองไทยว่า พระองค์ท่านทรงเชี่ยวชาญในทางนิติศาสตร์ ทรง เป็นอาจารย์สอนกฎหมายที่นักนิติศาสตร์และอาจารย์สอนกฎหมายยกย่องอยู่จนทุกวันนี้ และได้ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นเวลานาน ทรงเป็นที่ปรึกษาในการวางระเบียบการ ทะเบียนที่ดินมาแต่เริ่มแรกด้วย จึงได้ทรงแก้ปัญหาค้างข้องต่าง ๆ ในเรื่องทะเบียนที่ดินให้ หหมดไป ได้ทรงจัดแก้ไขและเพิ่มเติมพระราชกำหนดกฎหมายและระเบียบการทะเบียนที่ดินให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ปรากฏว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕ อันเป็นปีแรกที่ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนี้ ได้มีคำสั่งและกฎเสนาบดีเกี่ยวกับการทะเบียนที่ดินออกทยอยกันมาหลายฉบับ นอกจากนี้ยัง ได้รับสั่งประธานอธิบายในที่ประชุมเจ้าพนักงานที่ดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ และ พ.ศ. ๒๔๖๑ อีก ด้วย คำสั่งกฎเสนาบดีและคำรับสั่งเหล่านี้ได้ให้ความแจ่มกระจ่างในทางกฎหมายและทางปฏิบัติ ซึ่งเจ้าพนักงานที่ดินได้ถือเป็นระเบียบปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้”

^{๓๔} ศาพพร มลิลิตา, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

พระองค์ได้ทรงนำร่างพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ ๒ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือกราบบังคมทูลได้ทรงแถลงถึงความเป็นมา แห่งพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ ตั้งแต่แรก ดังนี้

ที่ ๑๕/๑๒๘๕๗

กระทรวงเกษตรธิการ

วันที่ ๘ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเรื่องออกโฉนดแผนที่นั้น แต่เดิมมาได้มีพระราชบัญญัติสั้น ๆ หลายฉบับ ครั้นเมื่อ เห็นว่าพระราชบัญญัติเหล่านี้มีข้อความซับซ้อนกัน เจ้าพระยาเทเวศร์ เมื่อยังเป็นเสนาบดี กระทรวงเกษตร จึงได้มาหาข้าพระพุทธเจ้า วานให้รวบรวมประกาศเหล่านี้ลงเป็นฉบับเดียว เพื่อให้ข้อความแจ่มแจ้งเข้าใจได้ง่าย ในเวลานั้น ข้าพระพุทธเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม มีราชการมาก ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้มอบให้พระยาภักดีโกศล เกลาเป็นรูปขึ้น แล้วข้าพระพุทธเจ้า ได้มาตรวจแก้ไขส่งให้เจ้าพระยาเทเวศร์นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า หลวง ๆ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประกาศเป็นพระราชบัญญัติเรียกชื่อว่า “พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗” พระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้ตั้งใจให้ เป็นกฎหมายถาวรทุกประการ เพราะคิดว่ามีเรื่องใหม่เกิดขึ้นเมื่อใดอีกก็จะได้ออกประกาศ เป็นชั้น ๆ ไป เมื่อมีประกาศซับซ้อนหลายฉบับขึ้นแล้วก็จะได้รวบรวมใหม่ แต่ในสมัยที่ เจ้าพระยาวางศาเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรนั้น หาได้มีประกาศเพิ่มเติมเรื่องการออกโฉนด แผนที่ ไม่ มา ณ บัดนี้ ความเจริญของบ้านเมืองทวีขึ้นแล้ว วิธีถือโฉนดโฉนดโฉนดมีแปลก ๆ ขึ้นมาทั้งเจ้าหน้าที่ก็มีความสามารถมากขึ้น จึงควรต้องเพิ่มเติมข้อความประกาศปี ๑๒๗ ให้ทัน คราวสมัยทุกวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอพระราชทานนำร่างประกาศเรื่องที่ดินโฉนดแผนที่ เรียกว่า “ฉบับที่ ๒” ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิมพ์ใน ราชกิจจานุเบกษาเป็นพระราชบัญญัติ

การจะเป็นอย่างไรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ

รพีพัฒนศักดิ์ ^{๓๕}

พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ ๒ ประกาศเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๗ (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๗) พระราชบัญญัติฉบับนี้มี ๑๑ มาตรา ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๖๑ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงนำ

^{๓๕} กระทรวงเกษตร. ประวัติกระทรวงเกษตร. หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

ที่ ๑๒๕/๔๐๓๔

กระทรวงเกษตรธิการ

วันที่ ๒๙ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๑

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานนาร่างประกาศเพิ่มเติมพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายฉบับหนึ่ง และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกใช้เป็นพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดินฉบับที่ ๒ แล้วนั้น ต่อئ้นมาเมื่อการอันใดเกิดเป็นปัญหาขึ้นตามหอทะเบียนที่ดิน ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้รับใส่เกล้าฯ จดปัญหานั้น ๆ รวบรวมไว้ บัดนี้ เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าสมควรจะออกพระราชบัญญัติเพิ่มเติมได้อีกฉบับหนึ่ง จึงได้ร่างขึ้นมีความอยู่ ๓ มาตรา ดังได้ทูลเกล้าฯ ถวายมาพร้อมกับหนังสือนี้ เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตประกาศออกใช้เป็นพระราชบัญญัติฉบับที่ ๓ ต่อไป

การจะเป็นอย่างไร สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า รพีพัฒน์ศักดิ์

เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ^{๔๐}

ร่างกฎหมายออกโฉนดที่ดินฉบับที่ ๓ นี้ สืบเนื่องมาจาก เมื่อต้นปี พุทธศักราช ๒๔๕๖ เกิดมีปัญหาเกี่ยวกับการทะเบียนกรรมสิทธิ์ที่ดินขึ้นว่า การจำนองที่ดินตามธรรมดาในระหว่างผู้จำนองคนเดียวกับผู้รับจำนองหลายคนอันได้จดทะเบียนไว้ในทะเบียนกรรมสิทธิ์ที่ดินภายหลังผู้รับจำนองบางคนได้สูญหายไป หรือได้ตายลงโดยไม่มีผู้ใดมาร้องขอโอนมรดกเงินค่าจำนอง ถ้าผู้จำนองเอาเงินค่าจำนองทั้งหมดชำระให้แก่ผู้รับจำนองอื่น ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ เจ้าพนักงานที่ดินจะมีอำนาจรับจดทะเบียนและคืนโฉนดให้ผู้จำนองไป โดยถ้าเกิดเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด เจ้าพนักงานที่ดินก็ไม่ต้องรับผิดชอบในการเสียหายนั้นด้วยจะได้หรือไม่ซึ่งในสมัยนั้นพระเจ้าฟ้าง้าว กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ เป็นกระทรวงที่บัญชาการการที่ดิน และในขณะนั้น นายริชาร์ด ดักลิ เครก เป็นเจ้ากรมทะเบียนที่ดินพระเจ้าฟ้าง้าว กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงรับสั่งให้นำปัญหาข้อนี้ปรึกษาไปยัง The Law – officer of the Crown, กระทรวงยุติธรรม โดย นายเครก ได้ทำหนังสือถึงเจ้าพนักงานผู้รับปรึกษาข้อกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ท่านเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมทร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นได้มีบัญชาให้ นายสกินเนอร์ เทอร์เนอร์ ที่ปรึกษากฎหมาย

^{๔๐} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

เจ้าพระยาอภัยราชามหายศติธรรมธร

“ในที่ดินที่เจ้าของที่ดินนั้นได้จำหน่ายหรือขายฝากแก่คนหลายคนด้วยกัน ลงชื่อหลายคนนี้เป็นผู้รับจำหน่าย ผู้รับซื้อฝากแล้วถ้าจะมีการไถ่ถอนกันในเมื่อใดเจ้าของที่ดินมีอำนาจไถ่ได้จากผู้รับจำหน่ายผู้รับซื้อฝากผู้หนึ่งผู้ใด ซึ่งอาจคืนหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินนั้นให้แก่เจ้าของที่ดินได้ ส่วนผู้รับจำหน่ายผู้รับซื้อฝากเมื่อได้รับเงินแล้ว ต้องแบ่งเงินในระหว่างกันเองตามส่วนหรือตามที่ได้ตกลงกันได้

ในเรื่องที่ดินที่มีชื่อหลายคนเป็นเจ้าของ และเจ้าของทั้งหมดได้พร้อมกันจำหน่ายหรือขายฝากที่ดินของตนไว้แก่ผู้รับจำหน่ายหรือผู้รับซื้อฝาก ถ้าและเจ้าของที่ดินคนหนึ่งคนใดมีเงินมาไถ่ได้แล้ว ผู้รับจำหน่ายผู้รับซื้อฝากต้องให้ไถ่ได้ ส่งหนังสือสำคัญให้แก่เจ้าของที่ดินคนที่นำเงินมาไถ่นั้น.”

ข้อความที่พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงร่างขึ้นนี้ ต่อมาได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๒ คือมาตรา ๒ แห่งพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ ๓^{๔๑}

^{๔๑} สถาพร มลิตา, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕-๕๐.

ตั้งหอทะเบียนที่ดินเพิ่มขึ้นอีก ๙ แห่ง

พระเจ้าฟ้างุ้ม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการได้ตั้งหอทะเบียนที่ดินเพิ่มขึ้นอีก ๙ แห่ง ดังนี้

๑. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดจันทบุรี
๒. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดสระบุรี
๓. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดอุทัยธานี
๔. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดภูเก็ต
๕. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดปทุมธานี
๖. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดนนทบุรี
๗. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดสมุทรปราการ
๘. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดมีนบุรี
๙. หอทะเบียนที่ดินจังหวัดสมุทรสงคราม^{๔๒}

จัดตั้งโรงเรียนสัตวแพทย์

เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๕๗ กระทรวงเกษตราธิการได้จัดตั้งโรงเรียนสัตวแพทย์ขึ้นในกรมเพาะปลูก และเริ่มทำการฉีดยาป้องกันโรคระบาดสัตว์ในท้องที่ที่เกิดโรค ซึ่งปรากฏผลดีทำให้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ จำนวนสัตว์พาหนะที่ล้มตายด้วยโรคริ้นเตอร์เปสต์และแอนแทรกซ์ น้อยลงไปกว่าครึ่งของจำนวนเมื่อก่อนเริ่มดำเนินงาน และใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้ตั้งการทดลองโรคหมูขึ้นที่ตำบลปทุมวัน โดยความช่วยเหลือของสถานปาสเตอร์ (สถานเสาวภา) ทำให้รู้จักโรคหมูขึ้นหลายชนิด^{๔๓}

สร้างสถานีกลสิกรรม

ในปี พุทธศักราช ๒๔๕๘ กระทรวงเกษตราธิการได้จัดสร้างสวนทดลองการเพาะปลูก (สถานีกลสิกรรม) ขึ้นแห่งหนึ่งที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้เริ่มจัดทำนาทดลองขึ้นที่คลองรังสิต โดยจะคัดเลือกและทดลองปลูกขยายพันธุ์ข้าวที่ดีที่สุดและหาวิธีส่งเสริมการเพาะปลูกมาแนะนำให้แก่ราษฎร เช่น การเลี้ยงไหม^{๔๔}

^{๔๒} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

^{๔๓} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

^{๔๔} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

การโลหกิจ

ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ สมัยที่พระเจ้าฟ้างุ้ม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้มีการเปิดทำเหมืองแร่ทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ และได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. การทำเหมืองแร่ ร.ศ. ๑๒๐ ในมณฑลพายัพและมณฑลมหาสารภูธร ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๑ จึงเพิ่มพนักงานในกรมราชโลหกิจ และได้นำร่างพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ใหม่ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อช่วยให้การทำเหมืองแร่สะดวกขึ้น หนังสือกราบบังคมทูลมีความดังนี้

ที่ ๙๑/๓๓๗๗

กระทรวงเกษตราธิการ

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๑

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๐ ได้มีพระราชบัญญัติเหมืองแร่เป็นกฎหมายบังคับการเรื่องทำแร่พระราชบัญญัติฉบับนี้บกพร่องทั้งใจความและทั้งภาษา และการที่ได้ทำมานั้นยิ่งนานวันขึ้นทุกทีก็แปลกไปจากตัวหนังสือในพระราชบัญญัติ เพราะเหตุนี้จึงต้องแก้พระราชบัญญัติเข้าหาความจริง ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้พระยามโนปกรณนิติธาดา กับนาย อี. แอฟฟรี ลี ลงไปตรวจราชการที่แหลมมลายูครั้งหนึ่งแล้วกลับมาได้นั่งปรึกษากัน เห็นควรแก้พระราชบัญญัติดังที่ได้ร่างนำทูลเกล้าฯ ถวายมาด้วยนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกเป็นกฎหมาย

ที่ร่างใหม่นี้ยืนตามร่างเดิม แก้อ้อความแต่เพียงให้ถูกกับการที่ทำอยู่ทุกวันนี้หรือที่ควรทำ ส่วนภาษาและวาจานั้นยืนตามภาษาเดิมและวาจาเดิมเป็นพื้น เพราะเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าถ้าจะแก้มากมายไปจะมีข้อฉงนสนเท่ห์ขึ้นเป็นสำหรับใหม่โดยไม่จำเป็น ด้วยมีเกณฑ์ดังนี้พระราชบัญญัติฉบับใหม่จึงมีบกพร่องมาก ๆ แต่คงมีบกพร่องน้อยกว่าฉบับเดิม ที่จะร่างขึ้นใหม่ไม่ให้มีบกพร่องเสียเลยนั้นจะเป็นการยากลำบากและจะเป็นการช้าไม่ทันราชการ ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอพระราชทานให้ออกเป็นพระราชบัญญัติเสียเช่นนี้ดีกว่า เมื่อต้องการจะแก้ไขอะไรอีกต่อไปในภายหลังก็แก้ได้ คือแปลว่าให้เดินดีขึ้นเป็นคั้น ๆ ไม่ใช่ก้าวทีเดียวถึงที่สุด

การจะเป็นอย่างไร สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า รพีพัฒน์ศักดิ์

เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ^{๔๕}

^{๔๕} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า๑๑๗-๑๑๘.

พระราชบัญญัติฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พระพุทธศักราช ๒๔๖๑ ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๑

การช่วยเหลือผู้ต้องอุทกภัย พ.ศ. ๒๔๖๐

เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๖๐ เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ พื้นที่การทำนาเสียหายประมาณ ๓ ล้านไร่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการช่วยเหลือ เรียกว่า **กรรมการจัดการเกี่ยวหนุราษฎรที่ต้องอุทกภัย** มีพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นประธานกรรมการ กรรมการได้ประชุมปรึกษาหารือกันแบ่งหน้าที่ให้กระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้ช่วยเหลือ คือ กระทรวงพระคลัง มีหน้าที่ในการทำบัญชีตรวจข้าวกิน พันธุ์ข้าว และหาซื้อโคกระบือ กระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่แจกข้าวกิน และพันธุ์ข้าว และจัดการช่วยเหลือในเรื่องซื้อโค กระบือ และจำหน่ายให้แก่ราษฎร กระทรวงเกษตรราธิการ มีหน้าที่จัดหาซื้อพันธุ์ข้าวส่งไปจังหวัดต่าง ๆ เพื่อจำหน่ายแก่ราษฎรที่ขาดแคลน และจัดแพทย์ไปตรวจโคกระบือที่จะซื้อ

น้ำท่วมพระนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๐

จังหวัดต่าง ๆ ได้ขอพันธุ์ข้าวมารวม ๘ จังหวัด คือ นนทบุรี มีนบุรี พระนครและธนบุรี รัษฎบุรี ปทุมธานี อยุธยา ลพบุรีและสระบุรี เป็นจำนวนพันธุ์ข้าวรวมทั้งสิ้น ๒๓,๘๑๗ เกวียน ซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวงเกษตรราธิการจะจัดหาซื้อส่งให้ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการได้ทำความตกลงกับกระทรวงพระคลังขอตั้งเงินงบประมาณค่าพันธุ์ข้าวไว้ ๒ ล้านบาท โดยขอให้ส่งไปตั้งจ่ายทางคลังจังหวัดที่เจ้าหน้าที่จะไปจัดซื้อข้าวปลูก ตามจำนวนที่จะแจ้งไปเป็นคราว ๆ และได้จัดตั้งกองจัดซื้อพันธุ์ข้าวขึ้นมอบให้ พระพิพิธสาลี (เหล็ง จุลมกร) เจ้าพนักงานออกโฉนดเป็นหัวหน้าจัดการ และได้จัดพนักงานทุก ๆ กรมกองให้ไปช่วยดำเนินการ

เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐ พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเรียกเจ้าหน้าที่ชั้นหัวหน้า ๒๐ คน ไปประชุมที่วัง ทรงมีพระกระแสรับสั่งแนะนำวิธีการซื้อขาย และดูข้าว ตวงข้าว ชั่งสอบข้าว วิธีการขนพันธุ์ข้าวส่งให้แก่จังหวัดและวิธีที่จะติดต่อกับราษฎร ผู้ขายข้าวและเจ้าหน้าที่ทางฝ่ายบ้านเมือง เพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือร่วมมือด้วยดี พระกระแสรับสั่งนี้เจ้าหน้าที่ได้บันทึกไว้และพิมพ์แจกให้เจ้าหน้าที่ที่จะออกไปดำเนินการทราบทุกคน และทรงมีคำสั่งวางระเบียบการต่าง ๆ อีกมาก เพื่อให้เจ้าหน้าที่ถือเป็นแนวทางปฏิบัติ

การดำเนินงานจัดหาซื้อพันธุ์ข้าวและจัดส่งให้แก่จังหวัดเพื่อจำหน่ายแก่ราษฎรที่ขาดแคลนพันธุ์ข้าว ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ จนถึงเดือนพฤษภาคมจึงสั่งเลิกดำเนินการ เนื่องจากน้ำลดและราษฎรสามารถหาพันธุ์ข้าวมาตัวเอง การจัดหาพันธุ์ข้าวและจัดส่งให้จังหวัดต่าง ๆ ในครั้งนี้รวมทั้งสิ้น ๖,๔๔๔ เกวียน ๕๐ สัด น้ำหนักรวม ๑๑,๒๑๔,๕๖๙ ปอนด์ คิดเป็นเงินจำนวน ๔๐๒,๗๘๗ บาท^{๔๖}

ทรงร่วมจัดการการชลประทานในระยะแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชปรารภว่าการทำนาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับประเทศ โภคทรัพย์ของแผ่นดินจะสมบูรณ์มั่งคั่งได้ก็ด้วยการทำนาได้ผลดีเป็นที่ตั้ง เพราะประเทศไทยมีพื้นที่กว้างขวางอยู่ในที่ราบเหมาะแก่การกสิกรรม และการทำนาของประเทศเรานั้น ตามปรกติแต่เดิมมาทำกันโดยอาศัยอำนาจแห่งดินฟ้าอากาศเป็นที่ตั้ง กล่าวคือปีใดน้ำมากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็เสียผล ทั้งนี้ก็ด้วยขาดน้ำส่งไปหล่อเลี้ยงต้นข้าวในเวลาน้ำน้อย และเวลาน้ำมากเกินไป น้ำก็ท่วมทำให้ข้าวเสีย เครื่องมือที่พอจะช่วยให้ได้ก็มีแต่เครื่องระหัดแต่ก็ได้ผลน้อย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างชาวต่างประเทศผู้เชี่ยวชาญฝ่ายการชลประทานเข้ามาเป็นที่ปรึกษาในการที่จะคิดแก้ไขปรับปรุงให้การทำนาได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ตกลงจ้างนาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเต วิศวกรชาวฮอลันดา มาดทำการในครั้งนั้น เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณ อยุธยา) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ นาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเต ได้ทำการสำรวจพื้นที่และสอบสวนอยู่เป็นเวลา ๘ เดือนเศษ และได้ทำรายงานโครงการสำรวจพื้นที่ราบตอนกลางของประเทศไว้แล้ว แต่มาติดขัดด้วยการเงิน จึงไม่อาจดำเนินการตามโครงการที่นาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเต เสนอได้ นาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเต จึงกราบถวายบังคมทูลลาออกกลับไปยังประเทศฮอลแลนด์

^{๔๖} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒-๑๒๔.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระเจ้าพี่ยาเธอ
กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

นาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเด

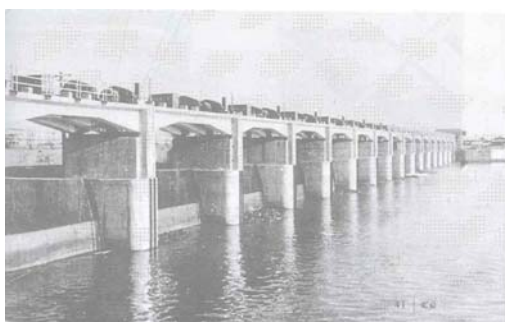
แต่อย่างไรก็ดี แม้นาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเด จะมีได้เป็นผู้ลงมือทำการชลประทาน จนเป็นผลสำเร็จก็ตาม แต่โครงการก่อสร้างของนายโฮมาน วานเดอร์ ไฮเด ก็กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการซึ่งได้จัดทำในเวลาต่อมา

หลังจากที่นาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเด กลับไปแล้ว ประเทศไทยก็ได้ระงับเรื่องการสร้างชลประทานไว้เป็นการชั่วคราวก่อน ต่อมา เมื่อพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ มีพระดำริว่าการชลประทานเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับความต้องการของประเทศในขณะนั้น ทั้งเกิดดินฟ้าอากาศวิปริตผันแปร การทำนาไม่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ทรงพิจารณาโครงการของนาย เอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเด อีกครั้งหนึ่ง จึงทรงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ในการที่จะทำนุบำรุงการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาให้ได้รับผลดียิ่งขึ้นก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยการทดน้ำ (การชลประทาน) โดยใช้หลักทางวิชาวิทยาศาสตร์เข้าช่วย เมื่อได้ทรงพิจารณาโครงการของนายเอ. โฮมาน วานเดอร์ ไฮเด แล้วทรงเห็นว่าเป็นโครงการที่จะอำนวยประโยชน์อย่างจริงจัง แม้จะต้องการใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมากหลายสิบล้านบาท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพิจารณาคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมเสนาบดีอีกครั้งหนึ่ง ที่ประชุมเสนาบดีคงยืนยันข้อขัดข้องเรื่องเงินที่จะใช้จ่ายตามโครงการอีกเช่นครั้งก่อน ในที่สุดพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงรับรองต่อที่ประชุมเสนาบดีว่าพระองค์จะเป็นผู้จัดการเรื่องเงินเอง ขอให้ที่ประชุมรับรองและลงมติให้จัดการตามโครงการนี้แล้วกัน ในที่สุดที่ประชุมเสนาบดีก็อนุโลมตาม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดทำโครงการทดน้ำขึ้นได้ และได้ตกลงขอยืมเซอร์ โทมัส วาร์ด ซึ่งเป็นชาวอังกฤษและเป็นผู้เคยทำ

เซอร์ โทมัส วาร์ด ได้จัดวางโครงการชลประทานทั่วทั้งพื้นที่ราบตอนกลางและต้องสร้างเขื่อนระบายน้ำขนาดใหญ่กันแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท เพื่อสามารถทดน้ำให้มีปริมาณเพียงพอไปใช้ในทุ่งนาทั้ง ๒ ฝั่ง และได้วางโครงการสำหรับพื้นที่ในภาคเหนืออีกด้วย^{๔๗}

เริ่มก่อสร้างการชลประทานโครงการป่าสักใต้

เดิมรัฐบาลคิดว่าเงินที่จะใช้จ่ายในการก่อสร้างการชลประทานตามโครงการของ เซอร์ โทมัส วาร์ด จะได้จากเงินกู้จากต่างประเทศ แต่ในเวลานั้นได้เกิดสงครามขึ้นในยุโรป การจัดหาเงินกู้จากต่างประเทศจึงต้องระงับไว้ชั่วคราว แต่ได้ตกลงว่าจะเริ่มจัดการทดน้ำเพื่อบำรุงที่นาตามโครงการตอนที่ ๓ ก่อน คือ ตอนที่เรียกว่า **โครงการป่าสักใต้** กรมทดน้ำได้ลงมือเตรียมการขั้นต้นไว้พร้อมแล้ว รวมทั้งการทำแผนที่การวัดระดับพื้นดิน การจัดส่งซื้อเครื่องจักรเครื่องมือ และการจัดซื้อที่ดินตามพระราชกฤษฎีกา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

เขื่อนระบายน้ำขนาดใหญ่กันแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท

การก่อสร้างได้เริ่มลงมือในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยนายอาร์. ซี. อาร์. วิลสัน เป็นผู้บังคับบัญชาและดำเนินงานพร้อมด้วยนายช่างกลทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ถึงแม้เหตุการณ์สงครามจะทำให้การงานต้องล่าช้าติดขัดไปบ้าง กรมทดน้ำก็ยังสามารถดำเนินการเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยตลอดมา เช่น ได้เริ่มทำการขุดดินสำหรับทำประตูระบายน้ำ พร้อมกับขุดคลองส่งน้ำสายใหญ่และรวบรวมหิน ซีเมนต์ เครื่องเหล็ก เครื่องใช้อื่น ๆ พอควรสำหรับจะใช้งานในครั้งนั้น

ในเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๐ ได้ลงมือวางรากสำหรับการก่อสร้างเขื่อนปิดแม่น้ำ และได้ทำสัญญากับบริษัทช่างกลสก๊อตแลนด์ในประเทศอังกฤษ ให้เป็นผู้ส่งบานประตู

^{๔๗} ศถาพร มลิลลา, บรรณาธิการ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๒.

ส่วนเครื่องเหล็กอื่น ๆ เช่น บานประตูเหล็กสำหรับทำประตูระบายใหญ่ต้นคลองส่งน้ำ บานประตูเหล็ก เคร่าเหล็ก และเครื่องสำหรับปิดเปิดบานประตูระบายอื่น ๆ ทุกประตู เครื่องเหล็กทำสะพานบานประตูน้ำทางเรือสัญจรไปมา ได้จัดประกอบในโรงงานของกรมท่อน้ำที่ กรุงเทพมหานคร ทั้งสิ้น

ในระหว่างที่กำลังก่อสร้างสถานที่ทำการท่อน้ำระบายน้ำอยู่นั้น การขุดคลองด้วยเครื่องจักรก็ได้ดำเนินต่อมาเรื่อย ๆ มิได้หยุดชะงักเหมือนในครั้งแรกที่ต้องรอรับเครื่องจักรและขาดเชื้อเพลิง ที่ต้องหาในประเทศบ้างเป็นครั้งคราว การขุดคลองโดยมากขุดด้วยเครื่องจักรซึ่งสั่งซื้อมาจากสหรัฐอเมริกา และการขุดดินด้วยแรงคนคงใช้เฉพาะที่จำเป็นบางครั้งบางคราว ส่วนสะพานข้ามคลองซึ่งทำด้วยคอนกรีตและก่อรากหินนั้น ก็ได้ทำขึ้นไว้เป็นตอน ๆ มีจำนวนและระยะห่างกันพอสมควร สะพานใหญ่ที่สุดในจำนวนนี้ คือสะพานรองรับทางรถไฟสาย นครราชสีมาข้ามคลองส่งน้ำสายใหญ่ที่หลักกิโลเมตรที่ ๑๑ นับแต่ต้นคลองไป และได้จัดการวางท่อสำหรับระบายน้ำจากทุ่งนาตลอดได้คลองส่งน้ำสายใหญ่ออกไป รวมทั้งท่อระบายน้ำลงในคลองไว้ด้วย^{๔๔}

ในปี พุทธศักราช ๒๔๖๕ การก่อสร้างเชื่อมกันแม่น้ำป่าสักและคลองต่าง ๆ ก็สำเร็จถึงแม้จะช้าใช้เวลาในการก่อสร้างนาน แต่ก็เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเพาะปลูกของราษฎรไทยอย่างยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามคลองรพีพัฒน์ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเขื่อน เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๙

ทรงลาพักราชการเพื่อรักษาพระองค์

ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๒ พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ประชวรพระโรคที่พระวิภักะ ได้ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาพักราชการรักษาพระองค์ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงลาพักราชการจนกว่าจะหายประชวร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าฟ้ายาเธอ กรมพระ

^{๔๔} กระทรวงเกษตร. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

**ประกาศกระแสร่วมพระบรมราชโองการ
ตั้งผู้กำกับราชการและปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรธิการ
ตั้งประธานกรรมการกำกับตรวจตราข้าว**

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการประชวร ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาพักราชการรักษาพระองค์ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ราชการกระทรวงเกษตรธิการก็เป็นราชการแผ่นดินที่สำคัญอยู่ ส่วน ๑ อันจะขาดผู้ใหญ่รับผิดชอบอำนาจการเสียทีเดียวไม่เหมาะแก่ความประสงค์ของราชการ อาศัยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นผู้กำกับราชการกระทรวงเกษตรธิการ และเป็นประธานกรรมการกำกับตรวจตราข้าวแทน พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ตั้งแต่บัดนี้ไป จนกว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จะหายประชวรและเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณได้ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาเสวกตรี พระยามโนปกรณนิติธาดา สมุหพระนิติศาสตร์ รับราชการในตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรธิการ ตั้งแต่บัดนี้ไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๕ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๒ เป็นปีที่ ๑๐ ในรัชกาล
ปัตยุบันนี้^{๔๕}

^{๔๕} เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม ๓๒. หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

จากนั้นพระเจ้าฟิยาเชอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้เสด็จไปรักษาพระองค์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส พระอาการประชวรพระโรคที่พระวัฏกะรุนแรงขึ้น แพทย์ได้ทำการผ่าตัดรักษา และถวายโอสถอย่างเต็มความสามารถ แต่พระอาการหาทุเลาลงไม่ มีแต่ทรงกับทรุดลงทุกวันสุดกำลังความสามารถที่แพทย์จะถวายการรักษาได้ และในวันเสาร์ที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ เวลาประมาณ ๒๑ นาฬิกา พระเจ้าฟิยาเชอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็สิ้นพระชนม์ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส สิริพระชันษาได้ ๔๕ ปี ๙ เดือน ๑๗ วัน การจากไปของพระองค์ท่าน นำความโศกเศร้าเสียใจมาสู่ศิษยานุศิษย์ พระบรมวงศานุวงศ์และประชาชนอย่างยิ่ง พระศพของพระองค์ท่านได้รับการประกอบพิธีถวายเพลิงพระศพ ณ กรุงปารีส และได้ัญเชิญพระอัฐิเข้ามากรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ สถานที่บรรจุพระอัฐิพระเจ้าฟิยาเชอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ คือ สุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ด้วยเหตุที่พระเจ้าฟิยาเชอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมุ่งพระทัยที่จะทรงงานเพื่อรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง ทรงเสียสละทุกอย่างโดยไม่ทรงคิดถึงพระองค์เอง ทรงคิดถึงแต่เรื่องงานเป็นใหญ่ ทรงมีพระเมตตาต่อคนทั่ว ๆ ไป ไม่ทรงเลือกที่รักมักที่ชัง ทรงยึดหลักที่ว่า คนทุกคนต้องเคารพเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จะทำอะไรต้องคิดถึงคนอื่น ทรงยึดหลักที่ว่า **My life is service** คือ ชีวิตของข้าพเจ้าเกิดมาเพื่อรับใช้ประเทศชาติ ทรงยึดหลักความยุติธรรมเป็นธรรมประจำพระทัย และด้วยพระเกียรติคุณอันสูงสุดจะพรรณานำให้ นักกฎหมายและประชาชนทั่วไปขนานนามพระองค์ท่านว่า **พระบิดาแห่งกฎหมายไทย**

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

กัตัญญกตเวทิตาคณแต่อาจารย์

บรรดาศิษยานุศิษย์ผู้ที่ค้ำเคยและเคารพรักพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ประชุมปรึกษาหารือกันว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมีพระเกียรติคุณ นานับประการแก่ศิษยานุศิษย์ ได้ทรงประทานวิชาความรู้ในทางกฎหมายโดยทรงสั่งสอนนักเรียนกฎหมายด้วยพระองค์เอง และทรงสงเคราะห์อุปการะให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วยพระเมตตาและอารีเป็นอน่างยิ่ง จึงควรที่จะได้มีการแสดงความกัตัญญกตเวทิตา ในที่สุดก็ได้ตกลงให้มีการบำเพ็ญการกุศลฉลองพระอัฐิพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และได้ตกลงให้ตั้งมูลนิธิขึ้นเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ให้ส่วนรวม ที่ประชุมได้ตกลงแต่งตั้งให้เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) พระยาภคติกานุภรณ์กิจ (ตัน บุนนาค) ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพิชัยญาติ เป็นผู้อำนวยการกุศล

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

เจ้าพระยามหิธร

พระยาภคติกานุภรณ์กิจ

ท่านทั้งสองได้จัดวางโครงการจัดตั้งเป็นมูลนิธิเรียกว่า “รพีบุญนิธิ” และได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานกระแสร์พระราชดำริห์ และพระบรมราชานุญาตใน

นายประมุด สุวรรณสร

นายสัญญา ธรรมศักดิ์

^{๕๐}พัฒนาศักดิ์. “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย”, หน้า ๕๐๕-๕๑๐.

พระรูปศิลาจำหลัก

ต่อมาข้าราชการฝ่ายการศาลยุติธรรม นักกฎหมายได้เห็นพร้อมต้องกันว่าควรจะสร้างอนุสรณ์ย์ไว้เป็นเครื่องรำลึกในพระกรุณาธิคุณของพระเจ้าฟ้าง้าวเกรงมหาราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดการเรียวกัณฑ์ขึ้นเพื่อสร้างพระรูปจำหลักขึ้นด้วยศิลาขาว เพื่อจะได้ประดิษฐานไว้ ณ โรงเรียนกฎหมาย และพร้อมกันนั้นได้สร้างรูปจำหลักเจ้าพระยาอภัยราชา (โรแลง ยัคมินส์) ด้วยในคราวเดียวกัน ในการนี้ได้จัดให้มีการเรียวกัณฑ์ขึ้นทั่วในประเทศไทยและประเทศเบลเยียม โดยได้จัดตั้งกรรมการขึ้นประกอบด้วย

๑. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแห่งประเทศไทย
๒. เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแห่งประเทศไทย
๓. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแห่งประเทศเบลเยียม
๔. เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแห่งประเทศเบลเยียม

กรรมการทั้งสี่ท่านได้เป็นผู้ริเริ่มขึ้นก่อน ต่อมาจึงได้ตั้งกรรมการอำนวยความสะดวกหนึ่งเพื่อดำเนินการให้สำเร็จผลตามวัตถุประสงค์

กรรมการผู้อำนวยการได้ตกลงจ้าง มองซิเออร์ปอล ดูแควง ช่างฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียง ให้มาจำหลักพระรูปและรูปขึ้นด้วยศิลาขาว

พระรูปศิลาจำหลัก

พระเจ้าฟ้าง้าวเกรงมหาราชบุรีดิเรกฤทธิ์

รูปศิลาจำหลัก

เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ
(โรแลง ยัคมินส์)

เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับยังโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ในพิธีเปิดพระรูปศิลาจำหลักของพระเจ้าฟ้าง้าวเกรงมหาราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และรูปศิลาจำหลักเจ้าพระยาอภัยราชา (โรแลง ยัคมินส์) ในการนี้ มีข้าราชการฝ่ายการศาลยุติธรรม อัยการ ข้าราชการกระทรวงอื่น ๆ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับ ณ พระราชอาสน์แล้ว เจ้าพระยาพิชัยญาติ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในฐานะนายกรรมการผู้อำนวยการสร้าง พระรูปและรูปศิลาจำหลัก ได้อ่านคำกราบบังคมทูลพระกรุณารายงานถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชดำรัสตอบ และทรงเปิดผ้าคลุม พระรูปและรูปศิลาจำหลักออกเสร็จแล้วประทับเสวยน้ำชาเครื่องว่าง และเสด็จพระราชดำเนิน กลับ

ปัจจุบันพระรูปศิลาจำหลักของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และรูปศิลา จำหลักของเจ้าพระยาอภัยราชา (โรแลนด์ ยัคมินส์) ได้ประดิษฐานไว้ที่ห้องรับรอง ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์^{๕๑}

อนุสาวรีย์พระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ คณะกรรมการเนติบัณฑิตยสภาได้ลงมติให้จัดสร้างพระรูปกรม หลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้นักกฎหมายไทยทั้งหลายได้คำนึงถึงพระเดช พระคุณและผลงานของพระองค์ท่านที่มีต่อวงการศาลและกฎหมายไทย พระองค์ทรงเชี่ยวชาญ รอบรู้ในวิชาการด้านกฎหมายอย่างยิ่ง ทรงปรับปรุงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลง แก้ไขระบบการศาลให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศ ทรงวางรากฐานวิชากฎหมาย มีการสอนเนติบัณฑิต จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายจนสามารถทำให้วิชากฎหมายเจริญมั่นคงจน

^{๕๑} พัฒนศักดิ์. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๐-๕๑๑.

อนุสาวรีย์พระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่สร้างขึ้นนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาคุณ เชิดชูพระเกียรติประวัติและน้อมระลึกถึงผลงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทยที่ได้ทรงงานไว้มากมายและมีคุณอันยิ่งใหญ่ต่อราชการบ้านเมืองโดยเฉพาะทางด้านกฎหมาย ดังนั้นในวันรพีซึ่งตรงกับวันที่ ๗ สิงหาคมของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ จึงมีบุคคลในวงการกฎหมาย นิสิต นักศึกษา คณะนิติศาสตร์ ได้มาวางพวงมาลาถวายสักการะอนุสาวรีย์พระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ณ บริเวณหน้าอาคารศาลยุติธรรม เป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการเตือนใจนักกฎหมายไทยทั้งหลายได้คำนึงถึงศักดิ์ศรีและความมีเกียรติแห่งวิชาชีพของตนสืบไป^{๕๒}

^{๕๒} สนอง ตูจันดา. “อนุสาวรีย์พระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์”, หน้า ๘๓๕-๘๔๔.

เอกสารอ้างอิง

- กรมที่ดิน. กระทรวงมหาดไทย. **เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ 150 ปี 20 กันยายน 2546.** กรุงเทพฯ
: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธพาณิชย์, 2546.
- กระทรวงเกษตร. **ประวัติกระทรวงเกษตร.** พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2499.
(พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันเปิดที่ทำการใหม่ 1 เมษายน 2500)
- กระทรวงยุติธรรม. **ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา วันพุธที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2506.** กรุงเทพฯ :
ชวนพิมพ์, 2506.
- กระทรวงยุติธรรม. **100 ปี กระทรวงยุติธรรม.** กรุงเทพฯ : เพอเฟคท์ กราฟฟิค กรุ๊ป, 2525.
(หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาส 100 ปี กระทรวงยุติธรรม)
- คณะกรรมการจัดงานสโมสรสันนิบาต รพี 2540 มูลนิธิกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์. **รพีพัฒน-
ศักดิ์ 7 สิงหาคม 2540.** กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2540.
- ชัย เรื่องศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2325 – 2453 ด้านสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2545.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. **ขุนนางสยาม.** กรุงเทพฯ : สยาม, 2520.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. **วังเจ้า.** กรุงเทพฯ : บุญประกอบ, 2521.
- พัฒนศักดิ์. “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย”,
บทบันทึก 25, 3 (สิงหาคม 2511) : 509-511.
- ราชบัณฑิตยสภา. **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย ฉบับมีรูป.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท
อัมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2538.
(ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในการพระราชพิธี
สถาปนาพระอิสริยยศศักดิ์และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ 6 รอบ สมเด็จพระ
เจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา วันที่ 6 พฤษภาคม พุทธศักราช 2538)
- วิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. **รพีสมโภชกรุง.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฤทธิศรีการพิมพ์, 2525.
- สงวน อึ้งคง. **สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2529.
- สถาพร มลิลลา, บรรณาธิการ. **นิติวิทยาสาร ฉบับพิเศษ 7 สิงหาคม 2496.** กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2496.
- สนอง ตูจินดา. “อนุสาวรีย์พระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์” **บทบันทึก 21, 3 (กรกฎาคม
2506) : 839-844.**

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **เทศาภิบาล**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, 2498.

(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าสุภะดิเดช ชยางกูร ณ เมรุวัด
เทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ธันวาคม 2498)

เสถียร ลายลักษณ์. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15 ภาค 2**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2439.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 16 ภาค 2**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2441.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2451.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2452.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23 ภาค 2**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2453

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2454.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 25**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2454.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2462.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 37**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2467.

_____ . **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 46**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2476.

อุทุมพร (วีระไวทยะ) สุนทรเวช. **วังหลวง**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2526.